

Berättelser

ur

Svenska Historien

af

C. Georg Starbäck.

Första delen.

Sagoåldern.

(Ny, reviderad upplaga.)

Stockholm.
F. & G. Beijers förlag.

10

Korrköping 1874.
M. W. Wallberg & Comp. Voltryckeri.

O fosterland! o höga hjälteminnen,
Som för min själ i glans gå upp och ner!
Hur älskar jag ej er med alla sinnen!
Hur drages ej min hela häg till er!
Prakt, lycka, världens lof, mitt lif — försvinnen!
Sag ej i eder mina gudar ser.
Mitt land, mitt folk! — då lifvets strängar brista,
För er, för er den suck, som blir min fista!

E. G. Geijer.

Norrköping 1874.
M. W. Wallberg & Comp. Bolktryckeri.

O fosterland! o höga hjerteminnen,
Som för min själ i glans gå upp och ner!
Hur älskar jag ej er med alla sinnen!
Hur drages ej min hela håg till er!
Prakt, lycka, verkens lof, mitt lif — förfvinnen!
Jag ej i eder mina gudar ser.
Mitt land, mitt folk! — då lifvets strängar brista,
För er, för er den suct, som blir min sista!
E. G. Geijer.

Innehåll.

Sveriges Urinwänare.

Inledning	sid. 1
Stenåldern	3
Bronsåldern	12
Jernåldern	20

Berättelser ur Sveriges sagoålder.

1. Den nordiska Gudafagan,

Skapelsen	29
Gudarne	31
"Thor hos Hymer"	36
"Ugys gästgärd"	39
Balders död	44
Ragnarök	47
Pånyttfödelser	49
En blick på Asalärans iure betydelse	51

2. Ynglingafagan.

Odin och Asarnes invandring	54
De förenämsta Ynglingarne	60
Sagan om Abil och Kolf Krake	62
Sagan om Yngiald Altråda	89

Sagan om Baulund Smed	100
Sagan om Starkobder	108
Sagan om Hagbart och Signe	118
Sagan om Hjalmar och Ingeborg	122
Sagan om konung Alf och hans kämpar	135

3. Vifingafagor

Sagubrott om Bråwalla slag	161
Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner	178

Sagan om Erik Wäderhatt och Harald Hårfager	sid. 222
Sagan om Erik Segersäll och Styrbjörn Starke	230
Jomsvinga-Saga	236

4. Sagor och Legender från Christendomens första tider.

Ausgarius	251
Sagan om Olof Skötkonung	260
Olof Skötkonung och Olof Tryggvasson	261
Olof Skötkonung och Olof den helige	291

5. Öfversigt af Sednatiden.

Norrmanntågen	336
Gänge-Molf	337
Island	340
Grönland	342
Amerika	343
Landet	344
Folket	352
Folkslynet i allmänhet, Twetamp	352
Fosterbrödralag, Wigasf	353
Gästfrihet, Wörduad för fädrens minnen, Dwin- mans ställning	354
Uppfostran, Barna-utställelse	356
Boningshusen	357
Fjödoämnena, Klädedrägter, Handelt, Hawamal	358
Samhällsförfattningen	370
Folkklasserna	370
Trälarna	371
Dobalbönderna	373
Tignarmännen	374
Förbundsörfattningen	375
Ätten, Håradet	375
Landskapet, Riket	376
Konungen	376

Inledning.

Sweriges Urinwånare.

1. Det har varit en tid, då vårt fädernesland war inhöljdt i samma mörker, som många trakter af de öfriga werldsdelarne äro ännu i dag. Det har varit en tid, dit ingen historia, inga sagor nå, då vårt land låg alldeles okänt för den öfriga werlden, och då underrättelserna om detsamma, när de kommo till de folk, som då egde den högsta bildningen, nämligen **Grekerna** och **Romarne**, ljödo för deras öron lika underbara, lika otroliga, lika förwirrade, som de första berättelserna om hittills okända länder lyda för våra.

Djerfwa sjöfarande hade besökt vårt land, eller fått underrättelser om detsamma af angränsande folk, men dessa underrättelser blefwo ej trodda. Den gamla werlden med all sin höga bildning kunde ej föreställa sig, att det i den nordliga oceanen fans ett land, sträckande sig i norr och söder, längre och större än sjelfwa den italienska halfön, och berättelserna af den sjöfarande — han hette **Pytheas** — som, efter allt hwad det will synas af hans egen beskrifning om sin resa, sjelf besökt vårt land, blefwo föremål för den lärda werldens åtlöje.

Pytheas lefde 300 år före Kristi födelse. Någon resebeskrifning af honom sjelf hafwa wi emellertid ej qwar, men de, som efter hans tid skrifwit om werldens utseende och delning i land och haf, hafwa anført stycken ur hans arbete, som endast derigenom kommit till war kunskap.

2. Om vi således hos dessa den gamla världens mest bildade folk förgäfwes söka få någon närmare kännedom om vår nord, **hwem** skall beswara de frågor vi wilja göra om denna vår nord's äldsta tillstånd, om dess inwånare, om deras lefnadsfätt och öden?

Grekerne och Romarne kunna det icke; senare författare, till och med de, som härstammade från nordens och således hörde till samma folkstam som vi, kunna det icke, ty de bygde på den kunnskap de gamle egde; — **hwem** skall då lemna oss det tillförlitligaste swaret?

Vårt eget land.

Den jord, der vi bygga och bo, de fält våra plogar plöja, och i första rummet de grafhögar, som betäcka vårt land — se der de tillförlitligaste källorna till kännedomen om vårt land i tider, så långt tillbaka, att **inga** i skrift bewarade underrättelser, inga sägner ens från de äldsta tider nå dit.

Åf olika slag äro minnesmärkena från dessa tider, som ligga före den tid, då vår historia börjar. Och detta gäller så wäl i afseende på grafhögarne, som i afseende på de wapen och redskap, som ur dem och för öfrigt här och der ur jorden blifwit uppgrädda. De senare äro antingen af **sten**, **brons** eller **jern** och de noggrannaste forskningar wisa, att de hafwa tillhört skilda tidehwarf och beteckna olika ståndpunkter af utveckling. Man har med anledning häraf delat denna förhistoriska tid i **sten-**, **brons-** och **jern-**aldern.

Att det folk, som förfärdigar sina verktyg och redskap af sådana ämnen, hwilka äro lättast åtkomliga, såsom sten eller de dödade djurens ben, står på en lägre grad af bildning, än det, som förstär konsten att smälta metall och bereda sina bohagsting deraf — är naturligt; men det förra är äfwen äldre och har efterhand blifwit undanträngdt eller nått en högre odlingsgrad.

Att det folk, som begagnat sig af sten är i tiden äldre än det som begagnat sig af metall, är klart ensamt derutaf, att ingen, om han kan wälja, läyer fö-

redraga sten framför stål. Ty hwem skulle wäl wilja begagna sig af en yxa, ett huggjern eller en knif af sten hellre än en af stål eller brons? Hwem skulle wäl, om han kan begagna sig af en jern- eller malmgryta, hellre önska sig en lerkruka? Att stenaldern i vårt land, såsom i de flesta kända länder, warit det första utvecklingsstadiet och föregått brons- och jernaldern, bestyrkes äfwen på ett i ögonen fallande sätt af de talrika fynd, som blifwit gjorda i grafwar, tillhörande vår förhistoriska tid.

3. **Stenaldern** har en gång sträckt sig ej allenast öfwer vårt land, men äfwen öfwer hela Europa och snart sagdt alla kända länder på jorden. Attskilliga wilda folkslag på andra sidan världshafwet hafwa wid Europeernas första besök ännu lefwat i en stenålder, motswarande den, om hwilken de äldsta minnesmärkena i vårt land vittna.

Låtom oss undersöka dessa minnesmärken! En redogörelse för dem, för grafwarne's beskaffenhet och de bohagsting, som blifwit funna i dem och på de ställen, der de haft sina boningar, skall lära oss mycket om detta urfolk.

4. Swad som då först faller oss i ögat, är deras **grafwar**.

De mest betydande bland dem utgöras af jordhögar, i hwilka sjelfwa grafwen är bygd af stora, på kant resta stenar med den släta sidan inåt. Grafwen har en aflångt fyrkantig eller rund form och taket bildas af stora stenblock. Ingången till en sådan graf utgöres alltid af en låg och smal betäckt gång, liksom sjelfwa huset bygd af på kant resta stenar, och leder från högens östra eller södra sida (wanligen är den riktad mot solsidan) till midten af byggnadens ena långsida.

Dessa grafwar synas derföre med skäl böra kal-

las **gånggrifter**, efter som den beskifna mot söder eller öster weltande gången är deras wäsendtligaste kännetecken. Stundom äro dessa grafbyggnader försedda med små afdelningar af sten, i hwilka man finner liken sittande i nedbukad ställning med forslagda ben.

I Skåne, Halland, Bohuslän och Westergötland träffas inom Sverige dessa gånggrifter, men till största antalet dock i Skåne. De swärigheter, som måste varit förenade med deras uppförande, äfwen som mängden af lit, som derinom finnas, göra det sannolikt, att de woro gemensamma för hela menigheter. Andra former af stenåldersgrafwar äro de s. k. **stendöjarne**, mindre grafkamrar af fyrkantig eller rund form, byggda på samma sätt som gånggrifterna, men utan den till jfjelfwa kammaren ledande gången, samt **hällkistor**, af aflångt fyråsidig form, men för öfrigt uppförda på samma sätt som gånggrifterna.

5. Ofta finner man skeletterna i dessa grafwar omgifna af de redskap, af hwilka de under lifstiden mest betjenat sig. Wi öfwergå nu till den egentliga "bouppteckningen", men göra derwid den anmärkning, att många af sådana wapen och redskap, som blifwit funna i gånggrifterna, äfwen blifwit upptagna djupt under torfmossar och ur nuwarande eller uttorfede wattenbäddar.

För fisket finna wi då **harpunen**, **ljustrer** och **metkroten**. Med den förstnämnda jagade de större wattendjur, såsom sälar, smärre hwalarter och andra späckdjur. Ljustrer bestod af twenne spetsiga ben, som woro fästade wid ändan af en lång stör. Spetsarne woro något utåt böjda och insidorna försedda med bakåt riktade tänder eller hullingar, hwarigenom fisken lättare kunde fasthållas mellan de båda benen. För att de ej skulle kunna lösryckas af fisken, woro de äfwen wid undre ändarne, eller de som fastbundos wid stängen, försedda med en eller flere framåt riktade tänder. Likaså woro de, för att ej wid begagnandet för mycket

skiljas från hwarandra, ett stycke från fästet ombundna och hopfästade med en rem. Man kan med förstöringsglas på somliga ännu urskilja, hwarest de varit sålunda ombundna, emedan på detta ställe finnas, fina på twären gående skårar, då de för öfrigt äro helt glatta. Med dessa ljuster fiskade wilden på det sätt, att han stälde sig wid foten af ett wattenfall, der han stötte med sin stör i wattenet, tills en fiff fastnade i gaffeln, då han kastade den upp på land. **Giffimäerna**, ett folk, som bebod det nordligaste Amerika och hwilkas odlingsgrad i många afseenden erbjudit jemförelsepunkter med vårt lands urinwånare, ljustra så ännu i dag sommartiden och meta om wintren.

Metkroten war oftast af trä (aborrarnes metas ännu i Lappland på krot, förfärdigad af en en-pinne) eller ben, hwilka då naturligtwis ej kunnat bibehålla sig till våra dagar. Ett slags redskap af sten har man någon gång funnit, som tydligen ej kunnat användas till annat bruk än fiske. Wi kunna sluta dertill, så wäl deraf att dessa redskap blifwit funna wid brädden af de fiffwatten, hwari de blifwit begagnade, som utaf den stora likhet de ega med de metkrotar af musfelfskal, som ännu begagnas af folk på samma låga grad af bildning.

Metkäntet skulle naturligtwis äfwen, då man icke kände bruket af bly, wara af sten. De flesta äro aflångt runda och försedda kring midten med en skåra, hwaruti snöret kunde bindas, eller genomborrade med hål för samma ändamål.

Fisket med harpun och äfwen metning förutsätter nödwändigheten af **båt** eller något annat medel att färdas på wattenet. Om urinwånarnes farkoster bestått af med widjor sammanfogade trästodkar och sålunda varit ett slags flottar, eller om de begagnat sig af urhålkade trästammar, det kan swårigen med bestämdhet afgöras.

6. Wi finna härutaf att vårt lands urinwå-

nare varit fiskare. Att han äfwen varit jägare, se wi, om wi fortgå i hans bouppteckning.

Pilar af flera slag, **lansar** och **kastspjut** höra till denna afdelning af hans bohag. De äro tillverkade så wäl af sten, som af ben. En mycket fällsynt pil är den så kallade fogelpilen. Den är af ben, från 6 ända till 10 tum lång och längs ena eller båda sidorna försedd med skarpa slintskärswor. Dessa äro fästade medelst ett slags beck eller harz, alldeles likt det, som utgör hufwudbeståndsdelen uti de så kallade pysslingebröden eller röfsekafora, hwilka hos oss finnas i jorden eller i torfmosfarna. Utändt brinner det med stark låga och sprider en wälluktande rök. Pilen har fått sitt namn derutaf, att den ansetts hafwa varit begagnad endast till fogeljagt på watten, och en alldeles liknande pil begagnas ännu till samma ändamål af Grönländarne.

För kastning med lans och spjut begagnades sannolikt kastbräde. Wi skola snart finna ett bewis, som närmar denna sannolikhet till wisshet. Wi wilja nu omtala ett fynd, som ådagalägger icke blott slintlansens begagnande, utan äfwen den styrka, hwarmed urinwänaren förstod att kasta den. "Sommaren 1840" — berättar vår widtfrejdade landsman, Professor Nilsson — "upptogs i min närvaro ur en torfmosse i södra Skåne ett helt skelett af den jättelike wildoren med platt panna (uroren). Han hade ett eller två år före sin död blifwit träffad i ryggen af ett kastspjut, hwilket efter allt utseende varit skodt med en slintspets. Spjutkastet, som skett framifrån, antingen under det djuret rusat mot jägaren eller icke warseblifwit honom, har träffat benet och inträngt i en så spetsig winkel mot benets yta, att det syntes nästan obegripligt, att spjutspetsen kunnat intränga, hwilket varit rent omöjligt, om wapnet ej blifwit kastadt med förwänande fart och deputom varit utmärkt skarpt. Det har gått genom törnutskottet af första ländkotan framifrån bakåt,

och inträngt i det andra, der det fastnat. Hålet, der det ingått, har blifwit rundadt, men på baksidan, der det utgått, ser man af sårets form, att wapnet varit hoptryckt, som en slintlans; af ärret, der det inträngt i andra törnutskottet, ser man, att det varit spetsigt."

7. Det är naturligt, att vår urinwänare äfwen behöfde verktyg till handaslöjd. Så ofullkomliga wi än må tänka oss hans boning och hans båt eller öfwer hufwud allt det, hwartill träd blifwit användt, verktyg måste han hafwa egt för det sammans tillredande till affedt ändamål, äfwen om han för des fallande förstått att använda eld.

Wi finna också en hel hoy redskap af sten, som utan twiswel tillhört hans verkstad. Sådana äro **yror**, **mejslar**, **hålmjslar**, **kniswar** och **hammare** af många handa former. Yrorna äro ofta så utomordentligt wäl slipade, att de kunna täspla med våra yror af stål. Yran synes hafwa varit fastbunden wid en klyka i ändan af skaftet, som grep om henne wid midten.

Hålmjseln hade, som namnet antyder, urhållad egg och kunde derföre begagnas som urhållningsverktyg.

Ett slags redskap, som, till formen halfmånlika, på öfre kanten äro aflängt runda, men på den undre försedda med fina tänder, anser man hafwa varit begagnade så wäl till sågar, som till garfning af hudar. — Här bör nämnas en stempjes, försedd med skafthål och liknande en klubba med fyra utspringande trubbiga spetsar. Den är mycket fällsynt, och man wet ej med bestämdhet, huruvida den varit begagnad till stridswapen eller till båtjänke.

8. Uppstår nu frågan, huru vår urinwänare tillverkat dessa fina redskap. Af redskapen sjelfwa, hwilka äro dels blott tillslagna och tillknackade, dels slipade och borrarade, finna wi, att han måste egt verktyg för så wäl tillknackning som slipning och borrarning.

Stenar med olika urgröpnigar för fingrarna hafwa

hårtill blifwit begagnade och hafwa dertföre fått namn af **knackstenar**. Sedan stenen, hwaraf werktuget skulle förfärdigas, först blifwit tillslagen med en sådan knacksten, slipades den mot en berghäll eller mot större klippblock, hwilka ännu här och der finnas, och äro urgröpta af slipningen, så att de likna hoar. Sådana har urinwånaren haft liggande uti eller wid sin koja, men mindre brynstenar finnas äfwen, liksom mindre knackstenar, hwilka han funnat bära med sig på jagten, ifall hans wapen behöfde iståndfättas eller en förslöad egg slipas. Borret synes hafwa warit en drill, att döma af de fina parallela ringar, som finnas på hålets sidor i åtskilliga redskap, der hålet ej blifwit fullbordadt.

9. Bland saker, som helt säkert hört till urinwånarnes klädebrägt eller till prydnad, har man funnit **knappar** af olika former, genomborrade och stundom gansta wäl arbetade af sten och bernsten. Af syredskap har man funnit **nålar** af ben och **pyrlar**, små **brynstenar**, försedda med hål att kunna bäras fastbundna med en rem wid lifwet, samt ett slags redskap af ett par tumers längd, hwilket funnat brukas till att skära eller hugga hål för prylen.

Kläderna förfärdigades af de djurs hudar, som jagten förskaffade dem. Att de warit tillsturna och sydda liksom Eskimåernas och Lapparnas, kan slutas af de knappar och de syredskap, som bland deras qwarlåtensskap blifwit funna. Männerna buro sannolikt kring lifwet en gördel, hwarwid i en rem woro fästade knackstenen och andra saker, som för jagten eller fisktet woro nödwändiga. Dwinornas prydnader bestodo mest i halsband af bernstensperlor, hwilka understundom woro esterbildningar i smått af deras redskap och wapen. Man har äfwen hittat perlor af bränd lera, äfwen som glasperlor af en rå form, hwilka de säkert fått genom byte från ett främmande folk. Man har funnit skeletter med sådana perlor kring halsbenet.

10. Deras lefnadsätt war således fiskarens och

jägarens. Det på jagten fällda djuret sönderfars med knifwar och kokades. Man har funnit lerkärl med sot på undre sidan. Dessa woro af bränd lera, ofta utfirade med ingröpta figurer, och begagnades så wäl till fat och dryckeskärl, som till grytor.

Att åtskilliga husdjur icke warit för stenålderns folk, åtminstone under den senare delen af detta tidsfifte, alldeles obekanta, hafwa åtskilliga fynd i Westergötlands gånggrifter gifwit wid handen, enär man i dem funnit ben af nötkreatur, häst, får och swin. Suruwida de äfwen, såsom stenålderns folk i andra trakter af Europa, idkat åkerbruk, oaktadt ofullkomligheten af sina redskap, är ännu owist.

Intet tecken till skriftspråk har man funnit hos dem.

Någon bestämd föreställning om stenåldersfolkets bostäder i vårt land lemna icke fynden. Antagligen hafwa till sådana användts klipphål, bristfälligt hopfogade trähyddor eller tält af hudar. Möjligen äro äfwen att såsom bostäder anse åtskilliga minnesmärken, hwilka blifwit ansedda för gånggrifter.

Urfolkets byggnader skulle då ha liknat boningsrummen för de döda, således ha warit **gånghus**, öfwer hwilka en jordhög war uppkastad. Denna likhet mellan boningshus och grafwar bör ej förefalla ofunderlig, om wi besinna den låga bildningsgraden hos detta folk. Begreppet om odödlighet fans, men förvirradt och dunkelt. Man trodde, att lifwet efter döden war en fortsättning af lifwet på jorden. Dertföre fattes den döde i sin grafkammare, omgifwen af de redskap och wapen, som woro honom nödwändigast. — Det är äfwenledes sannolikt, genom jemförelse med andra folk af samma bildningsgrad, att de användt mycket mer både omsorg och möda på sina boningar efter döden, än på dem, de begagnade under lifwet. Dertföre finner man så få af de senare, eller har man hittills förbiset dem. — Taket i grafwen utgjordes af stora stenhällar, som hafwa trotsat under årtusenden tidens magt. Taket

på boningshusen utgjordes troligen (förhållandet är åtminstone det samma ännu hos Grönländaren) af träd, några stockar lagda tvärsöfver, samt ofwanpå dem ris och qwistar och slutligen den mylla och torf, hwaraf högen bildades. Dessa taf hafwa under tidens lopp förmultnat och brustit och stugans sidostenar skjutit upp i dagen öfver högen.

11. Dessa minnesmärken träffas nästan alltid wid brädden af ett watten, wid hafsstranden och i närheten af sådana ställen, der en ström eller insjö är eller varit. Wi se derutaf, hwarest urinwånarne företrädeswis uppflagit sina bopålar, nämligen der ett fiskt watten och en willebrädsfull skog lemnat dem medel till uppehälle och kläder, utefter Sveriges kustland från Bleking ända upp i Norge.

Tidpunkten när eller sättet huru de inkommo i landet kan naturligtwis icke bestämmas. Som säkert kan antagas, att de funnos här i landet för minst 3000 år sedan. Att södra Sverige mycket länge varit deras uppehållsort och varit tätast bebygdt under stenåldern, kan man sluta af åtskilliga flintwapen. "Man wet" — säger Professor Nilsson — "att då sönderslagen flinta kommer att ligga öppen för luftens omwexlingar, solken, regn, snö, frost, hetta o. s. w., så witrar den småningom på ytan, och denna blir derigenom först gråblå, derefter mer och mer hwit samt slutligen kritlik och så lös, att den lätt riswes af jern. Jag har i min samling åtskilliga yror, spjut, mejslar, som påtagligt blifwit slagna af svart flinta och som genom witring blifwit mer eller mindre kritlika, så att de lätt riswas af nageln. Huru lång tid, som åtgår till sådan genomgripande förwitring, är wäl omöjligt att bestämma, isynnerhet som witringen måste ske mycket olika på likalång tid under olika förhållanden; men sannolikt är, att, under hwad förhållande som helst, dertill åtgår en mycket lång tid." — En lanspets, som finnes i den nämnde författarens samling af fornsa-

fer, "wisar en stor del af ytan witrade, en annan del helt frisk. Betraktar man den nogare, ser man lätt, att den witrade delen wisar en tillslagen lansytta och tillkännager, att den fordom varit en lans, som blifwit borttappad eller eljest bortkastad (kanste på jagten fastnad i något större djur) och under **en lång tid** kommit att ligga obegagnad, hwarunder den blifwit öfverdragen af en hwitaktig witrade yta. Derefter har den blifwit upptagen och medelst tillskärpning af eggarna åter blifwit satt i brukbart skick. Dessa jemförelsewis nya tillskärpningsytter förete intet spår af witring; de äro dock åtminstone 2000 år gamla, ty senare har wiht ingen i Sverige brukat lans af flinta. Men äro dessa ännu friska, owitrade eggytter minst 2000 år gamla, huru gamla äro då de wida äldre, starkt witrade slagytorna?" —

Wi hafwa aufört ofwanstående som ett bewis så wäl för dessa wapens ålder, som för att wisa, det urinwånaren ej lät sina redskap och wapen handlost förkomma. Flintan, den stenart, som företrädeswis begagnades, förekommer i större mängd i Skåne, och till och med endast i södra Skåne. Men nu träffas flintredskap nästan i alla Sveriges landskap, hwaraf wi kunna sluta, att byteshandel egt rum de wilda stammarne emellan, ehuru äfwen wapen och redskap af löfjare stenarter funnits i sådana trakter, der ej flinta förekommer. Det är emellertid naturligt, att, då flintan i sådana trakter måste vara ganska dyrbar (den föredrogs framför andra stenarter för sin lätta flykbarhet och för sin förmåga att motstå tidens werkan), man skulle söka draga all möjlig fördel af de flintwapen man egde, så att, om ett redskap blef genom någon tillfällighet obrukbart för ett wiht ändamål, man gaf det den form det tillät, hellre än att bortkasta det. Desså finner man ganska många af dessa redskap, hwilka tydligen wisa, att de ursprungligen varit ämnade till

något helt annat än det, hwartill de senast blefwo omgjorda.

12. Wi hafwa fött med ledning af de minnesmärken, den nordiske wilden lemnat efter sig, teckna hans lif. Några sagor eller sägner efter honom, ega wi icke. De, som hafwa ansetts handla om honom, tillhöra senare tider. Han förefommer deruti såsom ett föremål för "menniskornas" hat och förföljelse, sjelf bärande för dem den högsta rädsla. Dverg benämnes han i dessa sagor, och dvergarna woro, heter det, ett konstfärdigt släkte, som bodde i bergen eller i jordkulor. Mången bonde har, då han gått hem sent om natten, hört — förmåla sagor eller saguförändringar från en tid ännu närmare wår — hört, huru "pyßlingen" talat i högen och sett röf stiga upp derifrån.

13. **Bronsåldern**, eller den tid då wapen och redskap förfärdigades af brons — en blandning af koppar och tenn — och då utom bronzen endast en metall, guld, war känd, har liksom stenåldern efterlemnats minnesmärken icke endast i wårt fädernesland och i Norden, utan äfwen öfwer en stor del af den kända werlden. Uställiga af forntidens folk i mindre Asien lefde ännu under den tid, om hwilken deras äldsta sagor förtälja, i en öfvergångsperiod mellan brons- och jernålder, och Mexikos befolkning i mellersta Amerika lefde ännu på 1500:talet, då Europeer först lade detta land under sitt wälde, i fullkomlig obehärfskap med jernets bruk, under det att de med redskap och wapen af brons uppnått en jemförelsewis hög grad af odling. I Sverige synes denna tid hafwa omfattat årtusendet närmast före Christi födelse.

Till hwilken folkstam det folk hört, som bebyggde wårt land under bronsåldern, är icke med wisshet

känt. Att det utifrån, förmodligen från Östern, hit inwandrat, medförande kannedomen af denna metalls användning och en ganska stor skicklighet i dess bearbetning, är sannolikt. I allmänhet har man ur synden från denna tid kunnat draga den slutsats, att de med största konstfärdighet och i den renaste smak arbetade wapen och redskap af brons tillhöra en äldre tidrymd, än de, som röja en mindre skicklighet och skönhetssinne. Detta synes bestyrka antagandet, att dessa äldsta former ursprungligen blifwit införda från andra länder med en rikare odling och större naturliga tillgångar än det aflägsna Norden. Under bronsålderns vidare utveckling i wårt land, och sedan inflyttelserna från andra länder upphört, förändrades smaken och förswann småningom det fina sinnet för formernas regelbundenhet och prydlighet, äfwen om en ganska stor arbetsficklighet dröjde qwar.

Huruwida bronsålderns första uppträdande i Sverige varit förenadt med någon större invandring af en främmande folkstam, eller om denna skett småningom genom inflyttning af nybyggare, hwilka efter hand utbredt kunskapen om metallers användning, kan ej heller med säkerhet uppgifwas. Inga skriftliga minnesmärken från denna aflägsna tid finnas i behåll, och synden från bronsåldern i wårt land förete i wisshet sådana olikheter med fynd från samma odlingsståndpunkt i andra länder, att man ännu icke lyckats upptäcka någon werldstrakt, från hwilken dessa inwånare med säkerhet kunna antagas hafwa utgått, medförande dessa wäl arbetade redskap, eller någon wäg, som de kunna anses hafwa wandrat.

14. Att dessa främlingar från fjerran länder, hwilka wid sin ankomst till Norden funno före sig en i odling wida underlägsen folkstam, som ännu stod qwar på wildens ståndpunkt, inom kort skulle blifwa densamma öfvermåttiga, ligger i sakens natur. Huruwida bronsåldersfolket fattat fast fot såsom fredliga ny-

byggare, hwilka med landets ursprungliga innebyggare idkat byteshandel och först småningom intagit den ställning af öfwerlägsenhet, hwartill deras högre odling berättigade dem; eller om deras första beröring med stenålderns folk varit utmärkta af strider, genom hwilka urinwånarne med wäld blifwit tillbakaträngda och underkufwade, måste naturligtwis lemnas ofsgjordt. Ett märkwärdigt fynd synes likwäl antyda, att åtminstone någon gång blodiga strider förefallit mellan sönerna af dessa båda folkstammar.

Wi låna berättelsen äfwen om detta fynd af den skarpsinnige och snillrike man, som wi i första rummet hafwa att tacka för den känedom, wi ega om våra förhistoriska tider, nämligen Professor S. Nilsson.

"Daktadt mer än två årtusenden förswunnit" — säger, han — "sedan dessa händelser tilldragit sig, är jag dock i tillfälle att framhafwa ett om dem talande åsyna wittne. Sj långt från nuwarande kyrkobyn Tygelsjö af Oxie härad (i Skåne) finnes en slät, något höjd plan, der egaren under 20 års tid tagit grus för wäglagning. Man har der ofta träffat skeletter af menniskor och tillsammans har man uppgrävt omkring 50. Hwarje skelett ligger omgärdadt af en stenram, ett begravningsfätt, som endast träffas hos det folk, hwilket nyttjat kopparwapen, aldrig hos det, som begagnat stenredskap. Bland dessa skeletter har man funnit ett, kring hwars armpipor sulto spiralringar af brons. Hufwudskallarne hos dessa skeletter wisa defutom äfwen, att de tillhört en helt annan folkstam än de hufwudskallar, som förekomma i **gånggrifterna** med stenverktyg. Hos ett af dessa i en stenram liggande skeletter war hufwudskålen genomborrad med en fastpil, som satt så fast, att den ej utan wäld kunde lösryckas. Denna fastpils eller fastspjuts spets är gjord af taggen af ett elghorn, och har således ganska bestämdt tillhört den uräldsta wilda stammen; detta samma bekräftas äfwen deraf, att wid

ett af lifen fans en bruten fastspjutspets af flinta och hwarmed det utan allt twifwel blifwit dödad." —

På ett annat ställe säges om samma fynd:

"Denna fastpil, som instörtat i wenstra hjesbenet, hade inträngt wid på 5 tum i hufwudskålen, der den satt så fast, att den ej utan wäld kunde utryckas, och hade der bildat ett rundt hål, alldeles sådant, som om det blifwit gjordt af en med skarpladdadt eldgewär skjuten kula. Den omständighet, att benet icke spräckts eller splittrats, bewisar, att pilen blifwit **kastad** med utomordentlig fart, och icke genom handen på nära håll instött; ty i senare fallet skulle benet ofwilforligt hafwa spräckts. Det måste förwåna hwar och en, att en benspets kunnat liksom en kula tränga genom ett annat ben och deri bilda ett rundt hål, utan att det genomborrade benet ens blifwit spräckt. Man skulle häraf kunna förmoda, att wilden härstädes förstätt samma konst, som Eskimåen i Grönland, att öka fastpilens fart medelst ett **fastbräde**, längs hwilket fastpilens skaft ligger i en ränna och qwarhålls deri genom en indestående tapp, tills det fått full fart, då det framstörtar och fastbrädet behålles i handen. — Af det sätt hwarpå denna spjutspets helt wist varit fastbunden wid skaftet, kunna wi lätt förklara, huru den kunnat fastsitta alldeles hel i hufwudskålen. Nämligen genom den törn, som det flygande wapnet tog, då spetsen fastnade, måste skaftet bräckas, der det war swagast, och således just der det med en tunn del war fastsurradt wid benspetsen."

Wi tillägga här författarens sluttanke om syndet.

"Således hafwa wi här för våra ögon **lik** af en menniskostam och **wapen**, hwarmed de blifwit dödade, tillhöriga en annan; och således hafwa wi här det mest påtagliga bewis på en af de blodiga strider, hwilka föreföllo mellan landets wilda innebyggare och de kolonister, som hit inslyttat. Det är nämligen påtagligt, att ett samhälle af kolonister blifwit öfwer-

fallet af en trupp wildar, hwilka dödat ett större eller mindre antal, hwarefter de dragit sig tillbaka och låtit de qwarleswande begrafwa sina döda efter sina egna bruk. Wildarnas krig bestå fällan i öppen fejd; lömskt smyga de sig på sin fiende då han sofwer, och mörda allt, hwad de öfverkomma. Att det äfwen så tillgåt wid nu ifrågawarande tillfälle, kan slutas af den riktning, hwari benpilen inträngt i hufwudet. Mannen, som dermed blifwit dödad, har påtagligt varit liggande, då han anfölls."

15. Bronsålderns utbredning inom Sverige inifrån sig till des sydligare delar. De trakter, som, efter hwad fynden antyda, under bronsåldern varit tätast bebyggda, äro Skåne och Bohuslän. Dock har man ända upp mot Dalelfwen funnit föremål från bronsåldern, men i hela Norrland endast träffat så ytterst få bronsfäfer från denna period, att de måste anses af en tillfällighet hafwa blifwit döförda, och ej kunna betraktas såsom qwarleswor af ett der bosatt bronsåldersfolk. I allmänhet war det kustländerna som blefwo tidigast och tätast bebyggda, och de wigtigaste minnesmärken, som från denna tid finnas bewarade, antyda äfwen, att bronsåldersfolket varit ett sjöfarande folk.

16. Dessa minnesmärken, hwilka senare tiders noggranna undersökningar utwisat såsom tillhörande bronsåldern, äro de s. f. **hällristningarne**, ett slags bildskrift, som användes i saknad af bokstafschrift. De förekomma talrikast inom ett af Sveriges på bronsåldersfynd rikaste landskap, nämligen Bohuslän. Äfwen i Skåne hafwa åtskilliga hällristningar blifwit funna, hwilka likaledes äro att hänföra till bronsåldern. — Dessa minnesmärken lemna en icke owäsentlig ledning för bedömandet af den odlingsgrad, på hwilken bronsåldersfolket befann sig. En hällristning i Bohuslän t. ex. föreställer en man, som styr en plog, förspänd med tvenne dragare; och lemna

sålunda ett otwetydigt bewis att åkerbruk under denna tid war känt i Norden. Andra hällristningar lemna afbildningar af sjöstrider och farkoster, af hwilka man kan bilda sig en föreställning om de fartyg, med hwilka detta folk gjorde sina sjöresor. En af de märkwärdigaste af dessa bilder från ett längejedan förswunnet folks lif — det s. f. **Riwiks-monumentet** i Skåne — har ansetts föreställa en högtidlig offerfest, och lemna, om detta antagande är riktigt, sålunda ett af de äldsta exemplen af religiösa seder och bruk i Norden. De afbildningar af wapen och redskap, som på dessa hållar finnas inristade, äro äfwen af största wigt för närmare kännedom om bronsålderns folk.

17. Redskap, som wisa, att detta folk idkat åkerbruk, äro **stärar** och **jordhador** af brons. Betydligt läser wäl detta åkerbruk icke varit, i anseende till den metalls dyrbarhet, af hwilken redskapen woro förfärdigade. De oftast förekommande verktygen äro yrar och mejslar, dels affedda att instickas i ett klufwet skaf (s. f. **pålstaswar** eller **skafcelter**), dels försedda med en urhålkning, i hwilken skafet war instucket (s. f. **hålcelter**.)

Någon kännedom om läkekonsten synes de hafwa egt. Man har funnit i en graf-urna en lancettspets, som utan twiswel begagnats till åderlätning, och i en graf i Danmark har man funnit ett skelett, hwars alla omgifwande redskap tydligen utwisa, att den döde varit en läkare eller qwacksalware.

De kände widare icke blott konsten att smälta och smida, men äfwen att sammansmälta koppar och tenn och sålunda åstadkomma en blandning, som kunde häradas till eggwerktyg. Att åtminstone en stor del af bronsåldersfolkets redskap varit tillwerkade här i Sverige, bewisas deraf, att man anträffat åtskilliga formar för gjutning af yrar, knifwar, m, m., äfwen som åtskilliga samlingar af fonderbrutna och till nedsmältning bestämde bronsfäfer, bronsstador, o. s. w.

Äfwen konsten att förgylla eller belägga med tunn guldblåt förstodo de, och må slutligen anmärkas, att deras wapen och redskap ofta ega den mest smäckfulla form och äro försedda med de prydligaste inristade figurer och sirater.

18. Deras **wapen** utgjordes af **wärja, dolt, stridsklubba, lans** och **sköld**.

Skölden war deras enda försvarswapen. Den war rund med en större bucla i midten och smärre deromkring. Stundom har man funnit sköldplåtar af brons af ett synnerligen smäckfullt och prydligt arbete. Garneff egde de icke.

Äfwen **stridskurarna**, som woro stora och krumma, böra ej förgätas. De äro ibland de skönaste fornlemningarna från detta folk, men äro i vårt land mycket sällsynta.

19. Bland **smycken** och **prydnader** må nämnas: de smäckfulla **pannsmyckena** (**diademer**) af olika form, **ringar**, dels affedda att bäras om halsen, dels wridna i snäckform (spiralringar), som troligen burits kring armen, **bredda armband, örringar, hårnålar**, vidare **lammor** och ett slags hårprydnader af trattlik form, som fått namn af "tutuler"; **fingerringar, spånnen** och **fragtappar**, samt slutligen — något som äfwenledes talar om en wis förfining i lefnadsföda — **raktniswar**, hwilka hafwa i det närmaste samma form, som nutidens, och af hwilka några funnits med ganska skarp egg.

Många af dessa prydnader äro af massigt guld, några förgyllda. Men bronzen sjelf har ännu, om den skuras och putsas, i det närmaste guldglass.

Man finner någon gång liken svepta i **ulltappar**. Skelettet efter den ofwännämnde läkaren låg på en sådan af 8 alnars längd.

Om deras boningshus känner man intet.

20. Det torde slutligen böra nämnas, att alla

redskap och prydnader af brons, hwilka anträffas bland fynd af fornsaker, ingalunda äro att hänföra till bronsåldern. Äfwen under den närmast följande perioden, jernaldern, användes ofta bronzen, företrädeswis till prydnader, beslag o. s. w. Dessa bronsföremål från en senare tid skilja sig från bronsåldersfynden dels genom en olika sammansättning af metallen, dels genom en helt annan smak i utfirandet. Bronsålderssakerna utmärka sig för wida enklare och regelbundnare former, än bronsföremålen från jernaldern.

21. Med afseende på bronsåldersfolkets sätt att **jorda sina döda** har man iakttagit wisja olikheter under olika perioder af denna tidrymd. Under den äldre af dem, hwilken, såsom ofwan (sid. 13) är nämnt, utmärker sig för en större skicklighet i bronzens bearbetning och en renare smak i afseende på dess utsmyckning, plögade man begrafsna liken obrända, dels i kistor af flata stenhällar, dels i urhåltade trädstammar, öfwer hwilka wanligen uppkastades en hög af sand och jord eller af kullerstenar (**stenkummel**). Under bronsålderns senare afdelning plögade man bränna liken och hoppsamla askan af benen i små lerkärl (**urnor**), hwilka stundom finnas omgifna af smärre stenkistor, stundom nedsattes utan något sådant skyddande omhölje. Ofta användes samma grafhög till begravningsplats för flera olika personer och under längre tid. Så finner man t. ex. i samma grafhög tillsammans, icke allenast stenkistor från bronsålderns äldre och yngre afdelningar, med obrända och brända lik, (hwarwid de förstnämnda alltid befinna sig i ett djupare lager än de sistnämnda), utan äfwen stenåldersgrafwar på högens botten. Ofta kan sålunda mellan jordandet af de döda, som hwila i de olika grafwarne i en ättehög, ligga en tidrymd af många århundraden. Svårigheter att med ofullkomliga redskap uppkasta dessa minnesmärken öfwer de döda torde wara en tillräcklig förklaring, hwarföre ett senare släkte stundom föredrog

att begagna den begravningsplats, som det redan fann före sig, för att med möda uppfasta en ny grafhög.

Banligtvis äro grafhögarne från bronsåldern uppförda på högt belägna platser med en fri utsigt öfver hafvet, och förekomma ofta i stora samlingar bredvid hvarandra, sålunda i sin mon bärande witne om befolkningens talrikhet i vissa bygder.

22. Med **jernåldern** närmar man sig den historiska tiden. Man är ej längre uteslutande inskränkt till de nödorstiga upplysningar, som synden i grafvarne lemna; tidpunkten, till hwilken hvarje särskildt fynd kan hänföras, låter under denna tid med större säkerhet bestämma sig, än under sten- och bronsåldern; man kan påwisa bestämda inslytelser af andra folk, hwilkas historia går längre tillbaka i tiden än vår; och man behöfwer slutligen ej vara osäker, hwilken folkstam det folk tillhörde, som under jernåldern bebyggde vårt fädernesland. Det framgår af de noggranna undersökningar af fornsynd från denna tid, som af swenska wetenskapsmän blifwit anställda, att det eller de folk, som lemnat jernålderns minnesmärken efter sig, tillhört den stora germaniska folkstam, till hwilken äfwen de nu lefwande skandinaviska folken och tyskarne höra. Det är sålunda våra **fäder**, som lemnat oss dessa minnesmärken från en tid, om hwilken våra häfder hafwa föga att med wisshet förtälja. Så mycket wigtigare äro då de upplysningar om deras lefnadsfätt och odling, som fornsforskningen kan lemna.

23. Jernåldern eller den del af Sveriges hedniska tid, då jernets bruk war känt, omfattar det första årtusendet efter Kristi födelse. Öfwer den senare delen af denna tid sprida de gamla nordiska sagorna ett osäkert ljus. Af fornlemningarne från

denna tid i förening med de antydningar, som sagorna lemna, kan man emellertid bilda sig en någorlunda tydlig föreställning om jernåldersfolkets odling, seder och bruk. Innan wi öfwergå till de berättelser ur de gamla Nordbornas lif, som de nordiska sagorna lemnat oss i arf, wilja wi här i korthet omnämna några af de wigtigaste slutsatser, som blifwit dragna af de fornsynd, som tillhöra denna tidsålder.

Det visar sig af dem alla, att jernålderns folk i Norden hunnit en odlingsgrad, wida öfwerlägsen så wäl brons- som stenålderns. Det war icke längre wildar, som lefde af jagt och fiske, eller ett folk med ofullkomliga redskap af en otjenlig metall, utan bestämda inslytelser från andra länder, som bebyggde vårt land. På handels fredliga väg och genom wikingatågen stodo jernålderns swenskar i liflig förbindelse med sydligare länder, med en äldre och rikare kultur än Nordens. Talrika synd wisa, att inslytandet från den odling, som det gamla Rom genom sitt werldsomdöme utbredd öfwer större delen af den kända werlden, äfwen sträckt sig till Norden; och under en senare tid af det tusenåriga tidslifte, som Nordens jernålder räcker, wisa synden, att de gamla Nordborna, sedan Roms wälde blifwit störtdadt, stått i lifliga förbindelser, dels med det Byzantinska kejsardömet, dels med andra folk i den aflägsna östern.

24. Det är företrädeswis genom de talrika synden af **mynt** från främmande länder, som man kunnat draga dessa slutsatser och med någon sannolikhet bestämma, till hwilken tidpunkt de flesta af jernålderns fornsaker höra hänföras. Man har i sjelfwa werket på grund af myntsynden kunnat indela jernåldern i Sverige i tre perioder. Den första af dessa, den **f. äldre jernåldern**, omfattande tiden från Kristi födelse till omkring 450, utmärker sig för det direkta inslytande från den romerska odlingen, som röjes i

de flesta af fynden från denna tid. Talrika mynt från den romerska kejsartiden — till större delen funna i södra delarne af Sverige —, konstföremål af tydligen romerskt arbete, och redskap, i hvars utsmykning röja sig spåren af den romerska smaf- och konstriktningen, göra detta påtagligt. Några fynd från Danmark, hwilket land rönt samma allmänna inslytelser i detta afseende som det närbelägna Sydsvrige, hafwa blifwit anträffade i ett synnerligen wäl bewaradt skiff, och lemna wigtiga bidrag till kännedomen om den odlingsgrad, på hwilken den folkstam besann sig, som i Norden först införde jernets bruk. Gemte praktfullt arbetade wapen, såsom swärd, spjut, pilar, ringbrynjor, hjälmor, sköldar m. m., — har man funnit klädedrägter i fullständigt behåll, en mängd smycken af guld, brons, bernsten m. m., hwilket allt antyder en ganska hög utveckling af konstfärdighet och bildning. — Att jernalderns första uppträdande i Norden varit förenadt med en invandring söderifrån, låter sig knappast betwisas. Nya former och en ny smaf i redskap och wapen, det första uppträdandet af bokstafsfristen (runorna), det tydliga inslytandet af romersk kultur, utgöra bewis för att jernaldern ej i vårt land utvecklats sig direkt ur bronsaldern, hwilket äfwen bestyrkes deraf, att fornfynd från jern- och bronsaldern nästan aldrig finnas tillsammans.

En senare period af jernaldern, som upptager **midten** af denna stora tidrymd (450—700) utmärkes isynnerhet af den stora rikedom på östromerska eller byzantinska guldmünt och smycken af guld, som den esterlemnats. Hit höra och de s. k. **brakteaterna**, smycken af guld, liknande münt och medaljer, och ursprungligen utgörande barbariska afbildningar af romerska münt. Stundom anträffas hela skatter af guld, och många af de praktfulla guldsmyckena äro arbetade med en stor konstfärdighet. Man har förklarats desja rikedomar såsom härledande sig från den skatt, som de

byzantinska kejsarne erlade till Gotarne wid Donau, de gamla nordbornas stamförwandter, med hwilka de stodo i liflig beröring. Inslytelser af den romerska smaken i utifrändet har under denna tid småningom upphört; i stället utbildar sig den egendomliga nordiska stil, som sedermera under jernalderns sista del, den **nygre jernaldern**, uppträder i hela sin rikedom och praktikfullhet.

Denna sistnämnda period sammanfaller med den s. k. wikingatiden, då djerfwa seglare från Norden drogo ut på härnadståg öfwer hela Europa och förde hem med sig rika skatter såsom byte. Dels såsom sådant, dels såsom på handelns wäg införda, äro att anse de talrika münt från Österlandet — arabiska münt äro funna i Sverige till ett antal af 20,000 — dels från England och Tyssland, som blifwit anträffade i Sveriges jord. De tillhöra alla 9—11:te århundradena och witna ännu om wikingarnes utsträckt förbindelser med Europas öfriga länder.

Men samtidigt med att wikingarne hemförde skatter och emottogo intryck af andra länders odling, utvecklade sig i Norden ett sjelfständigt nationellt lif. Om detta förtälja sagorna; de minnesmärken af de gamla Nordbornas egendomliga seder och bruk, deras smaf och konstfärdighet, som fornlemningarne erbjuda, äro icke heller få. Särskildt förtjenar nämnas såsom för dem egendomlig den sjelfständiga stil i utsmykning af prydnader och wapen m. m., som ensamt i Norden utbildat sig. De utvecklade slingerstrater, (d. s. k. drakslingorna, ofta försedda med drak- eller ormhufwuden), som pryda många runstenar och smycken af guld, silfwer och brons samt redskap och wapen, äro ofta lysande bewis på våra förfäders konstfärdighet och slit, och måste wäcka förwåning äfwen hos dem, som tillhöra en tid, hvars konstslit eger wida rikare hjälpmedel för sin utveckling. Äfwen andra fynd utwisa, att de husliga slöjderna höllos i ära, och åkerbruk och

hofsapsförföljel ifrigt idkades; den fredliga handeln med främmande länder gick sida wid sida af de härjande wikingatågen. Det gamla Swithiods inbyggare slöto sig tillsammans i ordnade samhällen, och under denna tid timade de färskilda landskapens förening till ett rike.

25. Minnesmärken från jernaldern, ur hvilka många wigtiga upplysningar blifwit hentade, äro äfwen de **grafwar** från denna tid, hwarpå isynnerhet wisja delar af vårt land äro rika.

Det mellersta Sverige, men isynnerhet länderna omkring Mälaren, äro uppfyllda af grafhögar från denna tidrymd till en så otrolig mängd, att de blifwit kallade ett "grafwarnas land".

Men högarne ensamt äro icke våra fäders hwilofamrar. En mängd **stenfättningar** af alla möjliga former äro äfwen sannolikt grafwar. Egendomliga för fädrens högar äro de ofta flere alnar höga stenar, som finnas resta öfwerst på flere af dem. Dessa stenar kallas **bautasteinar**, eller, då runor äro der ristade, **runstenar**.

Seden att bränna de döda på bål synes under hela jernaldern ha weylat med den att begrafsas de döda obrända och lägga dem i stora kistor af sten, och mot slutet af hednatiden byggdes någon gång ordentliga kamrar af timmer, eller till och med murades med sten och kalk inuti högarne. Stundom nedfattes den döde med sina dyrbarheter, husdjur o. s. w. i grafwen.

Askan och benen efter den döde hopsamlades i ett kärl, som dock ingalunda synes hafwa behöft vara af någon bestämd form, och kärlet sattes på samma ställe, der bålet stått. Omkring denna asurna ställes stora stenar med en håll ofwanpå, för att förwara urnan, ytterligare sammanfördes något sten deromkring, och öfwer detta lilla stenröse reste sig sedan sjelfwa högen. Till högens stärkande och för att hindra den

från att rafa ned, sattes någon gång större stenar inuti densamma omkring stenröset, och rundt kring högens fot en rad af stenar, som fått namn af **fottedja**. — De wigtigaste grafminnesmärken från denna tid äro dock de med runor ristade stenar, som restes till minne af bortgångne män. Inskrifterna på dessa märkwärdiga minnesmärken äro wanligen helt korta; oftast upplysa de endast om namnet på den höglagde och på den, som öfwer honom rest stenen, stundom äfwen på den "runmästare", som huggit inskriften, samt innehålla någon uppgift till den dödes pris, om hans dödsfätt o. s. w.

26. Särskild wigt förtjena de runskrifter, som blifwit till oss bevarade, derföre att de säkrare än några andra fornlemningar kunna gifwa oss svar på frågan: hwilken folkstam tillhörde inwånarne i Norden under jernaldern? Runskriften uppträder redan under jernalderns tidigaste period, och förekommer bland de äldsta jernaldersfynden. Af det fornermaniska språk, på hwilket dessa inskrifter äro affattade, kan man med wisshet sluta, att den äldre jernalderns folk tillhört den germaniska stammen, som wid samma tid först börjar uppträda i historien. — De wida talrikare prof af runskrift, som härröra från den yngre jernaldern, witna äfwen om germaniskt ursprung, men förete dock icke få olikheter med den äldre runskriften, så wäl med afseende på alfabet, som språk. Af denna olikhet har man dragit den slutsatsen, att dessa båda runskrifter, den äldre och den yngre, blifwit införda af skilda grenar af den germaniska stammen, hwilken under olika tider inflyttat. Den äldre runskriften (och i följd deraf den äldre jernaldern) skulle då, efter hwad man antagit, tillhöra det **söder ifrån** inwandrande folk, som först till Norden införde jernalderns odling, och den yngre runskriften (den yngre jernaldern) vara införd af en senare **öster ifrån** inwandrande stam. Från den sistnämnda skulle Swearne,

innebyggarna af Swealand, leda sitt ursprung, från den förra Götarne, hwilka gifwit sitt namn åt Sveriges södra landskap.

Dyft står högen wid sjöastrand, der männen honom öfwer bragdrif kämpe reste, och wind och hafswåg sjunga ännu, som de första aftonen sjöngo, sin djupa, mäktiga sång för den döde.

Men horta äro männen, som kunde tälja om hans färder öfwer hafwen, om hans mandomsrön i fjerran land.

Och horta är minnet.

Jngen, ingen tänker på, att äfwen han, den höglagde, haft sin lefnadsfaga, och få äro de, som ens weta, när de se högen och höra den underliga sången från skog och sjö, att det är en graf de se, och att en af fädren hwilar i den.

Annorlunda war det fordom, då wandraren, om han på sin wäg kom förbi en sådan hög, fromt hwiskade ett: "sof i frid, o komung!"

Minnet är sin kos, men winningslystnaden och okynnet hafwa kommit i stället.

Derföre förswinner år efter år det ena minnesmärket efter det andra, och när ättehögarne wäl hummit utföras till grusfyllnad på vägar och stigar, må wi wäl kunna i ordets egentliga mening säga, att våra fötter trampa på fädernas grafwar.

Berättelser ur Sveriges Sagoålder.

Öfversigt af Hednatiden.

303. Vi hafwa nu skildrat de mest framstående händelserna och låtit på skådeplatsen uppträda de af sagorna hjertast framhållna personerna under den tid, som vi hafwa kallat den hedna.

Vi hafwa sett urinwånaren, den wilde Mongolen, undanträngas och utrotas af Kelter och Germaner; vi hafwa sett samhället uppspira ur dessa Germaners, Göters och Swears sköte, vi hafwa läst om deras gudar och om deras från gudarne härstammande konungar samt om det egendomliga frigar-lif, som alstrades och bibehölls af religion, lagar och folkanda.

Detta wikingalif, som i sjelfwa werket aflutar sagoperioden, enär det fortfar och, liksom nattkylan i soluppgången, snarare till- än aftager, då christendomens morgonväkt sjunges i nordanlanden, — detta wikingalif måste wi ännu i sina följder betrakta.

Häfderna tala nämligen om ett **norrmanniskt England**, ett **norrmanniskt Italien**, och slå wi upp kartan öfwer Europa, sådant det nu är, finna wi i nordwestra Frankrike ett land, som ännu den dag, i dag är, bär namnet **Normandie**. Dessa namniwerldshistorien och på werldskartan stå icke utan betydelse, och det samband med nordens, som de antyda, ega sin motsvarande verklighet.

304. **Norrmän** kallades de tre nordiska rikenas inwånare i allmänhet af det södra och westra Europa, i England företrädeswis **Danstar**; men wi få därför med dessa namn icke tänka oß uteslutande **Danstar** eller **Norrmän**.

Norrmannatågens ström kastade en wåg öfwer Nordwestra Frankrike; — det blef **normandie**.

Gänge-Rolf het en myndig man och wäldig wiking från Norge. Han lefde på Harald Hårfagers tid, och då denne konung samlade Norges skilda delar till ett helt, nödgades mången att lemna sina faders land, då han icke wille underkasta sig "enwäldskonungen". Till deras antal hörde Gänge-Rolf. Sitt tillnamn hade han fått af sin owanligt stora kroppsbyggnad. Det fanns ingen häst så stor och stark, att han kunde bära Rolf. Derfor måste han beständigt gå till fots, och deraf namnet gänge-Rolf. Han hade från sin ungdom legat i wiking, hade frivilligt slutit sig till Harald Hårfager och därför åtnjutit hos honom mycket gunst. På engelska kusten gjorde han landgång och bröt segrande fram, men slöt ett nära förbund med konung **Alfred den store**, som då kämpade för sitt rikes bestånd mot andra nordmannahävar. På ön **Walcheren**¹⁾ fick Rolf röna bewiset på konung Alfreds trofasthet. Han blef, då han ämnade sig till Frankrike, stormdrifwen till denna ö, och dit skickade Alfred tolf skepp med säd, win, fläsk och bewäpnade män till Rolfs undsättning. **Raginer**, grefwe af **Hennegau**, kom sedan öborna till hjälp och angrep Rolf, men han blef slagen och tillfångatagen. Raginers hustru skickade bud till Rolf om lösen för sin man, och wille hon för honom lemna tolf fångar af Rolfs män. "Grefwen skall genast halsbuggas" — skickade Rolf till swar — "om icke de tolf männen frigifwas och återvändas, jemte allt det silfwer och guld, som finnes i landet." Dessa wilkor fullgjordes med sådan noggrannhet, att icke ens kyrkor och kloster skonades. När detta kom till Rolf, lät han kalla den fångne Raginer insör sig och förebrädde honom att utan orsak hafwa angripit nordmännen. "Dock gifwer jag dig åter, ättstore och stridbare man, åt din hustru" — sade han — "och jag gifwer dig tillika hälften af

¹⁾ En ö utanför sydwestra kusten af det nuwarande Holland.

det guld och silfver, hon och de förnämsta i landet skickat till löfen för dig."

Derpå lemnade Rolf Frisland och drog öfver till England, att bistå konung Alfred, hwarom kröniforna tala. Efter åtskilliga härnadståg kom han åter till sitt fädernesland, men gjorde derwid på wikingafed strandhugg i Wiken, och intet, icke hans moders böner, icke ens hans faders förtroliga förhållande till konungen, kunde förmå den stränge Harald Hårfager att upphäfwa den dom af landsflykt, hwartill han fälde Rolf.

Då styrde Rolf mot Frankrike, och efter en tids härjande der twangs (år 912) Frankrikes konung — det war Carl den stores sonssons son, **Carl den enfaldige** — att gifwa honom ett land till arf och eget, hwilket land fick efter hans nordmän namnet Normandie. Det berättas, att när Rolf med sina män kom inför den frankiske konungen, som i kretsen af alla sitt rikets mäktigaste och förnämsta män mottog den nordiske kämpen, gick ett sorl af beundran genom hans hof. En så wördnadsbjudande kämpagestalt, och dertill ett så manligt och sfönt utseende hade man sällan sett. "En sådan man är wäl wärd ett stort hertigdöme!" — det war det allmänna talet. Det war sed wid mottagandet af ett län, att läntagaren kyfste länsherren på foten. Man uppmanade nu Rolf dertill, men han sade: "aldrig böjer jag knä för någon, och icke heller kyfser jag någons fot!" — Då man emellertid ifrigt påyrkade uppsyllandet af detta bruk, befalde Rolf en af sina män att fullgöra, hwad man åstundade. Kämpen gick då fram emot kungen, fattade hans fot och lyfte den upp till sin mun, så att kungen föll baklänges, hwaröfwer stort löje uppstod.

Wid samma tillfälle blef Rolf döpt och fick i dopet namnet **Robert**. Han fick äfwen konungens dotter **Gisela** till äkta. Hans ätt regerade sedan länge i Normandie.

Wid Rolfs dop hade **Robert**, hertig af Francien och grefwe af Paris, stått fadder. Då denne Robert sedermera ämnade bekriга konung Carl, wille han winna Rolfs bistånd. "Säg din herre" — swarade Rolf hans sändebud — "att han handlar mot rättwisan; jag sätter mig icke emot; att han bekrigar konungen, om han dertill eger skäl, men att han will taga hans rike, dertill samtycker jag icke." — Sådant swar gaf den man, som någon tid förut låtit på torget halsbugga twenne konungens sändebud, hwilka i hemlighet blifwit skickade till Gisela och hwilka han misstänkte wara spioner. Gisela dog af förskräckelse och sorg, konungen upptändes af wrede, de franska wasallerna förwånades, men ingen wågade höja swärdet mot den fruktade Rolf. —

305. Dessa norrmanner eller norrmänder antogo snart franskt språk, ehuru många seder och bruk lefde qwar, som påminde om deras nordiska ursprung. Men å en annan sida utöfswade de det största inflytande på sitt nya fädernesland. Det fick af dem ny styrka, lifsom ett nytt lif, och Frankrikes förnämsta adel berömde sig af att härstamma från normänderna. Åfwenlyrslusten dref en af deras hertigar, **Wilhelm Gröfraren**, till England, hwilket land han lade under sitt wälde, medan en enskild mans, **Tancreds** af Hautwille, söner drogo söder ut till Italien och upprättade ett rike i södra delen af detta land.

306. Till nordmannatågen höra äfwen danskar-nes tåg till England, hwilket rike Swen Tweskäg och hans son Knut den store intogo, medan å en annan sida nordmän under namn af **Wareger** gingo till det nuwarande Ryssland och grundlade det riket, och skaror af krigare drogo söder ut allt intill "den stora staden" (**Mislagård**), som Konstantinopel kallades af nordbon. De tjenade der under namn af **waringar** som den grefsiske kejsarens legotrupper och stodo i det största anseende för sin tapperhet och duglighet.

307. **Island** är ett namn, som flingar högt i våra sagor och är af den största betydelse för hela vår fornhistoria. Nästan allt, hvad vi känna om våra fäder, deras land, deras religion, deras lagar, deras allmänna och enskilda lif hafwa wi fått från denna ö. Der lesde de gamla minnena från för-gångna tider qwar i sagor och sånger, och der upptecknades de sedermera i skrift och hafwa sålunda kommit till oss.

Gardar Swafarsjon var enligt några sagor den förste, som upptäckte och kringseglade Island. Han var till börden swensk. Swälfningarna i norden, förnämligast de i Norge, då Harald Hårfager bröt under sig det landet, hade till följd, att ön inom kort blef bebyggd, och redan efter sextio wintrar, säger **Are Frode**, var Island fullbyggt. I nära 400 år bibehöll ön sitt oberovande och var en tillflyktsort för många ansedda och mäktiga släkter, som ej kunde finna sig i att underkasta sig de enväldskomungar, hvilka mot slutet af 800-talet uppstodo i de nordiska rikena. Här lesdes då på den aflägsna ön helt och hållet ett nordiskt lif, och skyddadt för de stormar, som öfvergingo moderländerna, "framställes för oss här af lifwet i norden liksom ett esterspel, som lifligt och fullständigt bringar oss bild till oss." Språket der är ännu i dag det samma, som talades af våra fäder, och på hwilket Snorre Sturlesjon skref, "och ännu är läsning af de gamla sagorna, ofta ur wackra af bonden sjelf gjorda affskrifter, under den långa winterqwallen, hans och hans hushålls käraste ro."

Förbindelsen med moderlandet var dock icke helt och hållet afbruten. "Slägt- och landsmannakärlek och dertill flere af lifwets första behof — såsom säd och byggnadswirke — förmådde dem att åter mäta det haf, som skilde deras ö från moderländerna." På hafwen swärmade de omkring, först som wikingar och, sedan christendomen kommit till dem och wikingatågen

upphört, som handelsmän, frigare och skalder. De nordiska konungarnes Hof egde alltid någon isländsk skald; wi hafwa sett sådana så wäl i Norge, som i vårt land, och länge dröjde det, innan christendomen kunde förändra denna sed, liksom den aldrig kunde utmönstra de hedniska gudabilderna ur skaldernas sånger. "Wäl behagade skalden Odins wälde; men nu är jag tvungen hata Friggas man; ty wi tjena Christ" — säger klagande **Hallfred Wandrådaskald**, som Olof Tryggwason tvingit till dopet. **Sturle Thordsjon**, Snorre Sturlesjons brorsjon, var den sista isländske skald i Sverige. Han diktade en sång till Birger jarls ära.

308. För öfrigt äro bland Islands män märkliga Sämunder, Are Frode och Snorre Sturlesjon. De båda förstnämnde woro prestes, och wi känna redan Sämunder (27) såsom den, hwilken i sin Edda har gifwit oss läran om våra faders gudar. Afwen Snorre har skrifwit en Edda, men derjente har han ordnat och låtit skrifa de **Nordiska konungasagorna** eller **Seimsstringla**, hwilket namn samlingen fått af första ordet i företalet.

Snorre Sturlesjon war född 1178 af en slägt, som räknade sina anor så wäl från Ynglingaätten, som ifrån den Lodbrofska¹⁾, och Sämund war hans farfar, konung **Magnus Barfot** i Norge hans morfar. På sin tid war Snorre Islands wittaste, rikaste och mäktigaste man, och tog den lifligaste del i de strider, som då delade öns mäktige. Till **Altinget**, den sammankomst der Islands allmänna ärenden afgjordes, kom han ofta i spetsen för 1,000 bewäpnade män, och icke alltid kan man säga, att han på ett för sig hedrande sätt gick till wäga i dessa inre strider. År 1219 besökte Snorre Sverige, diktade en sång

¹⁾ Så kallas den Sigurdska ätten efter Magnar Lodbrof, denna ätts mest framstående sagohjette.

öfwer Westgöotalagmannen **Östils** hustru **Christina**, och fick som belöning den fana, som konung Erik Knutsson brukat i striderna mot Swerker den yngre. Twenne gånger war han Islands lagman, men blef slutligen mördad af sin måg på sin gård Reikholt på Island natten till den 22 September 1241.

De höra wissferligen icke, dessa tre män, till den tidrymd, inom hwilken våra sagor ligga, men wi hafwa nämnt dem i sammanhang med deras fäderneö, för att få på ett ställe sammanfördt det wigtigaste ur denna ös historia.

År 1261, 20 år efter Snorre Sturlessons död, upphörde hans ö att wara ett fritt och sjelfständigt samhälle. Norges konungar hade länge kastat lystna blickar på denna ö; det nämnda året underkastade sig en del och tre år efteråt hela ön den norske konungen **Magnus Lagabäter**.

309. Men ännu längre bort sträckte sig nordmammatagen. Ungefär 20 swenska mil nordwest om Island fann omkring 100 år efter denna ös bebyggande Isländaren **Gunnbjörn** ett annat stort land, som han kallade **Grönland**, för att ditlocka flere. De första nybyggerna på Grönland lägo enligt isländska underrättelser på des östra kust och stodo ännu mot slutet af medeltiden i beröring med Danmark, som då war Norge wida öfwerlägset i magt. Men efter ett öfwerfall af en fiendtlig flotta på 1400-talet, har man om detta nybygge alldeles inga underrättelser. Man har under långa tider icke ens funnat nalkas östra kusten. Först i våra dagar, 1829, lyckades det en dansk kapten Graah att segla utefter denna kust. Då han emellertid icke kunde upptäcka något drag hos inwånarne eller någon ruin, något minnesmärke, på-

minnande om nordisk härkomst eller om christendomen, synes man kunna antaga, att ingen Europé någonsin bebott denna kust, och att Isländarnes "österbygd" egentligen låg i Grönlands sydwestliga del, der som nu **Julianshaab** ligger.

På 1400-talet upphörde all gemenskap med Grönland, äfwen med des "westerbygd". Men der funnos, när man i senare tider åter besökte ön, ruiner efter hus och kyrkor. Nu hör detta land, liksom Island, under danska kronan.

310. Söderut från Grönland besöktes äfwen **Amerika** af nordmän, — 500 år innan **Columbus** upptäckte denna werldsdel ¹⁾! — **Leif**, en Isländare, war den, som först upptäckte Amerika och wistades der öfwer en winter, som war owanligt blid, så att betet föga skadades. Der woro strömmar, rika på lag, ett slags säd wärte wild, och frukter, som liknade windruswor. Leif kallade derför landet **Winland det goda**. Inwånarne kallades, liksom de på Grönland, af de nordmän, som besökte landet, **Strålingar**, för deras skrala wärte.

Gudleif Gunnlögsön blef mot slutet af Olof den heliges regering på en fjörefa westerut från Island stormdrifwen långt i sydwest. Slutligen landade han i ett obekant land. Han och hans folk blefwo öfwerfallna och bundna af inwånarne, som talade ett okänt språk, snarlikt det, som talades på Island. Då kom en gammal ansenlig man, för hwilken infödingarne tyktes hysa den högsta wördnad, och befriade dem. Han tilltalade Isländarne på nordiska språket, frågade dem efter deras fäderneö, om **Thurida**, den mäktige Snorre Godes syster, och gaf dem en guldring, att lemna åt henne och ett swärd åt hennes son. Sitt namn wille han icke säga dem, och förbjöd dem att uppföka sig, ty inwånarne woro grymma och trolösa och

¹⁾ Columbus landade wid ön **Guanahani** år 1492.

kusten saknade goda hamnar. Gudleif kom åter till Island med den gamles skänker, och man gissade der, att han war **Björn Breidwikingatappe**, en jomswiking, som fordom följt den swenske Styrbjörn starke och med honom kämpat mot Erik Segersäll på Fyriswall. Denne Björn hade derjemte varit en berömd skald och älskat Thurida, men blifwit af hennes broder och man twungen att lemna Island.

För öfrigt uppstod ingen warattig förbindelse mellan detta land och moderlandet, och med skäl kunde wi derför med Danmarks störste skald ¹⁾ kalla det: "det funna och förswunna landet."

311. Efter denna blied på nordmannatågen wilja wi affluta sagoåldern med en kort öfversigt af vårt eget land, deß utseende, deß seder och inre lif samt deß författning.

Landet.

312. Wi hafwa redan talat om det mellersta Sweriges, det egentliga Swithiods landskap, samt huru desja omgäfwos i norr af Jotunhem och i söder af Götarne (66 och 67).

Beständigt fortgingo utflyttningarna. Södra och mellersta **Westmanland** är rikt på grashögar, och i **Merike** bröt redan Bröt-Amund bygd. I tider ännu längre tillbaka war sträckningen af det sistnämnda landskapets gräsrika ängar, myrar och kärr, och Södermanland, nu ett af vårt lands skönaste landskap, en skärgård, stambället för det öfre Sweriges wikingar. Wi hafwa i war sist anförda säga talat om Olof Haraldssjons strid i Sotastår (256), och namnet **Wingåfer**, som uppkommit genom en sammandrag-

¹⁾ Dehlenschläger.

ning af **Wikingafir**, här ännu i dag tydligast witne derom.

313. **Sigtuna** och **Birka** äro tvenne namn, hwilka böra taga war uppmärksamhet i anspråk, förnämligast emedan det senares läge blifwit mycket omtwistadt. Wi wilja här i forthet anföra, hwad de wigtigaste källorna derom säga.

Adam af Bremen, som beskref vårt land år 1072, tager i denna sin beskrifning Danmark till utgångspunkt och går allt norrut. "Af Sweriges folk är öf närmast Westgötarne" — säger han — "hwilkas land är närgränsande till Skåne, andra äro Östgötar. — Öfswanom Skåne bo Götarne ända till **Birka**." Af desja ord måste wi således tänka öf Birka någorstädes norr ut från Götarne. Men detta läge bestämmes närmare. "**Birka**" — säger widare samma författare — "är en stad, midt i Swerige belägen, ej långt från Swearnes ryttbaraste asgudatempel Upsala, der en wik från det **haltista** eller **barbarista** hafwet **öppnar sig mot norr** och gör en hamn för barbarerna, som bo kring detta haf; segelleden är ganska farlig för de ovarsamme och om belägenheten mindre kunnige; ty ofta utfatta för anfall af fjöröfware, hafwa inwånarne med nedsänkta stenmassor på en stor rymd gjort farten wädlig både för sig och fienden. — På fem dagar seglar man från Skåne till **Sigtuna** eller **Birka**, ty de ligga bredwid hwarandra."

Nimbert, som skrifwit Ansgarii lefwerne, har lifsom Ansgarius sett Birka och talar om deß många köpmän, deß egodelar och skatter, samt huru inwånarne togo sin tillflykt till "de många och mäktiga gudarne i den nära intill belägna staden."

Af det anförda bewisas tillräckligt tillwaron af tvenne städer, som lågo nära hwarandra och så nära, att de kunde betraktas som en. I **Sigtuna** walde Odin sin **borgstad**, och **tun** (i **Sigtuna**) betyder ingenting

annat än en inhägnad plats, en borg; men borg heter på anglosaxiska *byric*, och deraf gjorde den saxiske författaren namnet *Byrka*. Det är en förklaring.

Men *Birka* är för öfrigt samma ord, som förekommer i *Birke* (*Björkö-*) *rätten* ¹⁾, i *Birkekarlar* ²⁾, och synes därför alldeles icke vara namnet på en enskild stad, utan på en *handelsstad i allmänhet*.

Isländarne nämna icke ett ord om *Birka*, och denna deras tystnad kan svårligen förklaras på annat sätt, än att de betraktat som bisat, hwad Saxaren betraktat som hufvudsak. Det forna *Sigtuna*, som Isländarne omtala, och i hwars grannskap *Birka* låg, hade sannolikt sitt läge wester om *Starfwen*, en Mälarewik, på hwars andra strand sedermera det nya *Sigtuna* uppstod. ³⁾

314. I sagans dunkel börjar mot norr framskymta det fordom så kallade *Jernbäraland* eller det nuwarande *Dalarne*, medan i wester de omtvistade landskapen *Wernland* och *Dalsland* räknades till *Götaland*, ehuru det förre äfwen fick nybyggare från de gamla Uppswea-landskapen (179.)

"Nästän i all Sveriges bergslag har jernet först brutit bygd" — säger vår store historiefrihware, professor C. G. Geijer. Derför kan man egentligen icke tala om någon odlingsbygd i dessa trakter (östra *Wernland*, *Nerike* och *Dalarne* ⁴⁾), förrän långt senare under Sveriges medeltid. I södra delen af *Dalarne* deremot

¹⁾ Den gamla stadslagen.

²⁾ Kringresande handelsmän.

³⁾ *Birkas* läge har gifwit anledning till mycken strid bland de lärde. Man will förlägga det till *Kalmar*, till och med i *Björkstad* seden i *Westmanland*, som i äldre tider kallades *Birkistad* och *Byrkstad*, har man sökt efter dess ruiner.

⁴⁾ *Filipstads* och *Carlskoga* bergslager, *Lekebergslagen*, *Grythytte*, *Nora*, *Lindes*, *Nya Kopparbergs*, *Norbergs* bergslager och *Westerbergslagen* i *Dalarne*. Detsamma gäller om sjelfwa den uppländska bergslagen, om *Sala silfwerberg* och om *Stora Kopparberget*.

omkring den stora, förenade *Dalefwen* är gammalt äfverbrut och bygd från hedenhögs, hwarom ättehögarne witna.

Ättehögarne äro dock här i allmänhet fällsynna. Norr ut ifrån "*grafwarnes land*", som *Mälardals*skapen för sin otroliga rikedom på ättehögar kallas (25), aftaga de, ju längre man kommer norrut. Norr om *Dalefwen* lära de ej förekomma, utom i *Mäsgårds län*. Öfwer österdalarne gick *Olof* den heliges tåg, då han om wären 1030 drog uppåt Norge, för att återtaga sin förlorade krona. De kojor, som hans män bygde för nattlägren, kallades sedan länge *Olofs bodar*. Men folket war rätt och hedniskt, hade aldrig kommit ur sina skogar, och ännu halftannat hundrade år senare wiste det icke, säges det, om en konung war menniska eller djur.

315. *Norreland*, den nordligaste delen af vårt fädernesland, odlades och bebyggdes först senare, men äfwen der finna wi under hedendomen bygder, tagna från de här kringwandrande mongoliska invånarne. Dessa nybyggen finna wi utester kusten, der utwandrade från *Swithiod* bröto bygd, samt i *Jemtland*, *Herjedalen* och *Helsingland*.

Jemtland har fått sitt namn af *Kettil Jamte*, en son af *Alund* jarl från *Sparabo* i *Trondhem*. Han och en myckenhet folk med honom drog undan inre stormar östan öfwer kölen, röjde marker och bygde stora härader.

Helsingland bebyggdes och fick sitt namn af *Kettil Jamtes* sonson *Thor* *Helsi*.

Herjedalen har fått sitt namn af *Herjulf Hornbrytare*. Han war märkisman hos konung *Halfdan Swarte*, *Harald Hårfagers* fader (180), och stod hos honom i stor gunst. Sitt tillnamn fick han deraf, att han wid ett gästabud, upptänd af wrede, slog en annan i hunden med ett silfwerbeslaget horn så hårdt i pannan att hornet brast och hunden föll död ned. Men

Herjulf måste tillika för detta dåd gå i landsflykt. Han begaf sig till Erik Emundsson i Sverige, blef hos honom väl emottagen och var länge hans man. Slutligen blef han fär i konungens syster **Jungeborg**, wunn hennes kärlek tillbaka och rymde med henne till landet söder om Jemtland, der han nedsatte sig i en dal, som efter honom kallades **Herjulfssdal** eller **Herjedalen**. Annu wisar folket det ställe, der Herjulf och Jungeborg skola hafwa bott, och den hög, som gömmer Herjulf och hans skatter ¹⁾. Här finnas ättehögar, men i Jemtland nästan inga, utom i **Matmars** socken. I Westerbotten ser man de sista ättehögarne. De finnas i Rabböle by i Umeå socken, för så widt som de icke äro ett werk af naturen. — "Nnda till **Umeå**-elf och något deröfwer finna wi bygd från hedenhögs. Dock warade hednaldern här också längre."

För öfrigt må nämnas, att hela det nuwarande Norrland under hela sago- och medeltiden kallades **Helsingland** och des inwånare **Helsingar**.

316. Norr om de bebyggda trakterna låg **Sinnmarken**, det gamla Jotunhem (67), hwars gräns så småningom flyttades tillbaka, alltefterjom odlingen trängde norrut. Ty man har gjort den erfarenheten med nomadsfolken häruppe, att de egentligen icke kunna mottaga en högre odling. Lappen dörr, om han ej får fara fri med sin ren mellan fjellen.

317. Men innan wi lemna Norrland, kunna wi icke underlåta att ur konungasagorna berätta om en man ifrån dessa bygder, som het **Arnliot Gellina**.

Thorodd Snorresson, en Isländare, skickades af Olof den helige till Jemtland, för att utkräfw skatt, efter som inwånarne der ursprungligen dragit ut från Norge. Thorodd måste dock återwända med oför rättadt ärende, ty Jemtlandingarne blefwo Sweafungen trogna. Det war med knapp nöd, som Tho-

¹⁾ Wid Herje-ån, fyra mil wester om Silberbals kyrka.

rodd och hans följeslagare undkommo den död, som war dem bestämd. Lagman **Thorens** trälur, som rikligen blifwit af sin husbonde undfågnade om julen, tyckte synd om de fångne männen och delade med sig åt dem af julfågnaden. Thorod qwad då wisor för dem, och trälurne glömde, när de lemnade fångarna, att tillsluta luckan. Detta räddade Thorodd och hans män.

Flyende irrade de länge omkring i skogarne. Slutligen en afton midt i djupaste skogen kommo de till en liten gård, och der träffade de en storwärt man, klädd i guldspridda skarlakanskläder. Han ledsagade dem till **Sälhuset**, ett hus, som war uppbygdt till herberge för trötta resande mellan Thronhem och Jemtland. Sådana sälohus finnos mångenstädes i skogarne.

Sedan mannen derpå wisat dem till rätta stigen, som ledde öfwer fjellen till Norge, tog han afsked af dem och gaf Thorodd den silfwertallrik, på hwilken han ätit sin morgonward, att öfwerlemna som skänk till konung Olof från Arnliot Gellina. Arnliots namn war kändt widt omkring, ryktet hade till och med fört det till konung Olof, och konungen längtade mycket att en gång få se den berömda mannen. Denna hans önskan gick äfwen i fullbordan, och det, då konungen minst wäntade det.

När Olof i Augusti 1030 tågade öfwer fjellen in i Norge och i Berdalen mönstrade sitt folk, gick fram till honom en man, som genom sitt uppseende wäckte allas förundran. Under tåget genom Helsingland och Jemtland hade många män slutit sig till Olof men ingen af dem alla kunde mäta sig med den man, som nu stod inför honom. Han war så storwärt och reslig, att ingen i konungens här, äfwen af dem, som derutinnan hade namn för sig, nådde honom längre än till arlarne. Hans prydliga hår och hans manligt sköna ansigtbildning wäckte allas beundran. Öfwer lifwet bar han en ringbrynja, på hufswudet en prächtig hjälm,

och hans hand höll ett stort guldbelagdt spjut, hvars skafst war så tjockt, att knappast någon kunde med handen omfatta det. Hans sköld war röd, och swärdet wid hans sida war af det kostbaraste arbete.

Sedan mannen helsat konungen, betraktade denne honom och sporde honom efter namn och härkomst, och från hwilket land han war. "I Helsingland och Jemtland" — swarade mannen — "har jag min slägt, och är mitt namn Arnliot Gellina." — Konungen blef glad att ändligen få se Arnliot Gellina, men han frågade honom: "på hwilken Gud tror du?" — "Sittills" — swarade Arnliot — "har jag förtröstat på egen kraft och styrka, och har jag befunnit mig wäl deraf. Men nu will jag hellre tro på dig, konung." Konungen sade då: "om du will tro på mig, då måste du också tro på det, som jag lärer dig, att Jesus Kristus hafwer skapat himmel och jord och allt folk, och att till honom skola komma efter döden alla menniskor, som äro goda och rättrogna". Arnliot hade något swårt att fatta detta; wäl hade han hört talas om hwita Christ, men ingenting hade han sig kunnigt om hans magt, eller hwaröfwer han hade att råda. Konungen underwisade honom då om Guds allmagt och råd, och mottog Arnliot derefter dopet. Han stridde tappert i slaget wid Stiklarstad och föll der kämpande framför konungens märke. —

318. **Götaland**, som skildes från Swealand genom de stora skogarne Kolmorden och Tiweden, kallades äfwen till följe af detta sitt läge "landet **Sunnan-skogs**," liksom Swealand "**Nordan-skogs**". Deß förnämsta landskap woro de, som lägo på ömse sidor om **Wettern**, **Östergötland** och **Westergötland**. I det senare landskapet omtalas redan på denna tid **Falköping** och **Stara**, ehuru de wisjerligen då icke woro annat än handelsplatser.

Wester om Göta-elfwen utmed hafwet låg det gamla **Wiken**, nu **Bohuslän** (86), som fordom äfwen kallades **Naurite**, **Elswarhylle** och **Alshem** (14). "Sinir

illu Elfagrimer," de elaka Elfagrimer, kallades landets inwånare och gjorde skäl för namnet, ty de woro ett hårdt och trofigt folk och wikingar till följe af sitt lands natur. Kusten härutanför hwimlade af wikingaskepp, som wäntade på rof; och tidigt seglade här handelskepp fram, uppför elfwen till **Kongahäll** och ännu längre till **Lödöse**. Landet låg inom Norges gräns, som af ålder gick utefter Göta-elf till **Wenern**, hwarer efter **Marckerna** (det nuwarande **Dalsland** till **Gda-skog**), och derefter **Skölen** skilde de båda rikena åt. — Berättelserna om Erik Wäderhatt och Harald Hårfager wisar oss dock, huru owis denna gräns war.

Söder om Wester- och Östergötland, söder om det senare landskapets stora gränsskog **Holaweden** (hwilket namn betyder den af fullar uppfyllda skogen, af **Hol**, kulle) sträckte sig **Smålands** stora bergsbygd. Deß äldsta bygd är **Möre**. **Kalmar** hann omtalas i Dof den heliges saga, och i legenden om **S:t Sigfrid**, Smålands apostel, nämnes **Wärend** som ett godt och bördigt land.

Skåne med deß begge mot Norge och Götaland utskjutande armar, **Halland** och **Blekinge**, räknades wid hednatidens slut till Danmark, ehuru Blekinge ännu på 800-talet ansågs höra till Sverige, liksom **Dland** och **Gotland**. — **Helsingborg** i Skåne nämnes under denna tid. Af deß namn skulle man wilja tänka på något samband med Helsingarne; men det har uppkommit af ordet **halsa**, som betyder: "refwa seglen och lägga till." Ordet **halsa** wisar sig mera tydligt i **Halsenri**, som är den gamle benämningen på **Helsingör**; Helsingeborg blef Helsingborg. Här samlades på 800-talet hwarje sommar en så kallad **öresundsflotta**, bestående af endast handelsfartyg.

319. Men öfwerallt mellan de bebyggda landskapen sträckte sig stora, ogenomträngliga skogar, och gick stig genom dem, war den för fredlig wandrare lifsfarlig. Ty skogarne woro ett tillhåll för röfware,

eller **stigmän**, som de kallades, hwilka alltid woro färdiga att med styrkans rätt anse den egendom för sin, som ej kunde af sin egare förswaras. Arnliot Gellina war en sådan stigman. Flere finnas nämnda i sagorna, äfwen i Dlof den heliges, med hwilken många stigmän, sedan de antagit kristendomen, drogo in i Norge och wid Stiklarstad föllo för konungens sak.

Folket.

320. **Folklynnnet i allmänhet.** "Sweriges folkslag äro många" — säger biskop Adam af Bremen (68) — "förträffliga i styrka och wapen, desutom så till lands som till sjös att räkna bland de yppersta krigsmän, hwadan de ock med sin magt synas bryta den öfriga nordnen." De anförda sagorna, wikingatågens blodiga skådespel, witna med den christna biskopen sammanlagt af hans ord. Hela folket war krigslyst (38), och lifwet aftades ringa mot den ära, som wunnis på slagfältet wid stridslyrars ljud och sköldklang. Sjelfwa qwinnan brann af lust att winna denna ära; wi hafwa mer än en gång sett henne som **sköldmö** strida männens strider. Denna krigiska anda, hwars ytterlighet wisar sig i **berserkeraseriet** (36), framträder öfwer allt i nordbons lif.

Den minsta skugga, som kastades på mannens ära, det minsta ord af twifwel, som föll på hans mod att möta faran, kunde aldrig utplånas utan en strid på lif och död. Men äfwen i twister om arfwegods, om gränsbestämmelse och dyligt afgjorde man gerna saken genom en kort strid med swärdet, hellre än en långwarig widtinget.

En sådan strid kallades **twetamp** eller **holmgång**. Det senare namnet har uppkommit deraf, att man wanligen walde små öar till dessa strider. Grist på sådana stridde man på en med stenar eller hasjelfstänger

inhägnad plats (deraf "hasla wall"). Den, som trädde utanför inhägnaden, ansågs för öfwerwunnen. Utmanaren måste under alla förhållanden på utsatt tid och ort möta den utmanade, hwilken deremot kunde sätta en annan i sitt ställe, ehuru detta dock ansågs mindre hederligt. Infann icke utmanaren sig, förklarades han ärelös, fick namnet **uiding** och fick ej mera wara i lag med hederliga män, icke gå ed och icke bära witne, och en **uidstång** upprestes, för att förkunna hans wanära.

321. Likafå uppenbarar sig det hårda, dödsföretande sinnet i den wackra seden, som knöt twenne män tillsammans i lifwets alla skiften, det af fädren så kallade **fosterbrödralaget**. Sagorna hafwa lemnat oss åtskilliga exempel på, huru ett sådant fosterbrödralag uppkom. Gemensam uppfostran (Starkodders saga 84), men äfwen ömsesidig högaktning för mannamod och mannakraft (Hjalmar och Ingeborgs saga 98) förmodade twenne kämpar att ingå en sådan förening, hwarigenom de förbundo sig att under hela lifwet dela samma öden, och fosterbrodern ansågs ofta hafwa heligare rättigheter, än till och med fader och bröder. När ett fosterbrödralag ingicks, uppflars en lång grästoftwa, som med begge sina ändar satt fast wid jorden, men upplyftades på midten förmedelst ett spjut. Under detta hwalf trädde de båda männen, skuro sig i hand eller fot, så att deras blod rann tillsammans ned i den under warande mullen, togo knäböjande hwarandra i hand och kräfsde gudarne till witten, att "ett öde skulle öfwer dem gånge, och den öfwerlewande hämnas den andres död."

322. På det närmaste i sammanhang med nyss anförda sed står en af mera blodig art, det så kallade **Wigarwet**, **blodshämnden**, eller förpligtelsen att hämnas en dödad anförwandt, — och den pligten war den heligaste af alla. Kunde ej hämnden träffa rätt bane mannen, war det nog med hans närmaste anförwandt, och då den enskildes lif, heder och egendom stod under

Slutligen må nämnas, att i denna tid läkarekonsten nästan utslutande sköttes af qvinnor. Wi böra dock derwid märka, att denna konst egentligen endast war en läkekonst, som bestod i läkandet af erhållna sår. Ty af andra sjukdomar wiste nordbons kraftiga och oförderfwade natur föga.

325. Barnens **uppsöstran** skulle naturligtwis hafwa samma syfte som religionen — att bilda krigare. Derröre woro öfningar i simning, brottande, springande och klättrande, med ett ord i allt, som kunde härda kroppen och gifwa honom den för krigaren nödvändiga styrkan och smidigheten, det förnämsta i våra fäders uppsöstran. Och allt derunder wändes de ungas hug på storverk och mannabragd genom den ära och det anseende, som de sågo i så riklig mon komma den mot wintren hemwändande wikingen till del, äfwen som genom hans berättelser, om hwad han sjelf hört och sett och utfört i främmande land.

Sagorna förtälja också om denna deras färdighet saker, som nästan gränsa till det otroliga. Så berättas om en, att han kunde i full rustning göra högre språng, än han sjelf war, och om en annan, att han i fullt språng satte öfwer ett swalg af tolf alnars bredd. Att föra swärdet lika färdigt med wenstra som med högra handen war något ganska wanligt, och om Olof Tryggwason berättas, att han, under det han wid full rodd gick på ärbladen utanför skeppet, kunnat leka med tre swärd på det sättet, att alltid ett war i luften och blef gripet i handtaget, när det föll ned.

Barna-utfättelsen är ett drag ur fädrens lif, som wi ej kunna förbigå. Så snart ett barn war födt, frambars det för fadren (156), som egde att afgöra, huruvida det fick lefwa eller icke. I förra fallet tog han (som Ragnar gjorde) barnet i sitt sköte; i senare fallet utfattes det någorstädes i skog eller ödemark, för att antingen upptagas af någon enslig wandrare,

som slumpen förde förbi stället, eller också dö en grym död af hunger eller för ett wildt djur. Exempel på barnutfättelser äro dock, till heder för våra fäder, sällsynta. När de förekomma, war det wanligen den yttersta fattigdom, eller onda spådomar, eller om barnet war af owanligt liten kroppsbyggnad och ofärdigt, som förmädde fadren dertill.

326. **Boningshusen**, hwilka woro af samma byggnadsfätt och inredning för bonden som för konungen, woro timrade af trä. De bestodo hos den fattige af blott en enda sal, men hos den rikare af flere, beräknade för särskilda ändamål. Omkring huset gick wanligen ett loft, som wi ännu finna det på gamla gårdar, och ljuset inföll genom öppningar i wäggen, som kallades **windögon**, och hwilka stängdes medelst luckor utanför. Midt i salen war **eldstaden**, och röken gick ut genom en öppning i taket. Hos de fattigare, hwilka måste begagna samma stuga till både "dagligstuga", sofrum och kök, gingo sofbänkarna längs med wäggarna.

Gästabudssalen, **Sallen**, war stor och rymde ofta flere hundrade personer. Den war aflång och sträckte sig från öster till wester med ingången wanligen på östra sidan (någon gång äfwen på den westra). Wäggarna woro behängda med tapeter samt derofwan med sköldar och wapen. Längs med wäggarna gingo bänkar, på hwilka byenden lades wid gästabuden (259), och på den södra bänken war öndwegi (118) eller husbondens högsäte med sina utskurna pelare. På norra bänken war ett lägre högsäte för den anseddaste och förnämligaste gästen (277). War der ingen dörr på westra wäggen, fans äfwen der en bänk med sitt högsäte för husmodren, och på ömse sidor om henne sutto de öfriga qvinnorna efter deras rang, liksom männen på ömse sidor om husbonden. Framför bänkarna stodo långa rader af bord, så att tjänstefwennerna utan hinder för gästerna kunde på

släktens gemensamma beskydd, uppkom ofta af blodshämnden slägtkrig, som kunde vara genom många leder och fällan slutade förr, än den ena släkten war alldeles utrotad. —

323. **Gästfrihet och wördnad för fädrens minne** woro dertill egenheter, som breda en wacker dager öfwer våra fäders lif. Wi så ingalunda i afseende på den försträmda af dessa dygder antaga såsom gällande för hela folket den erfarenhet, hwilken Sigwarter skald gjorde på sin resa från Särpsborg till Skara (286). Hans egenhet af christen, äfwen som fiendtligheterna mellan Sverige och Norge wid den tiden, får taga mycket på sin räkning af det ogynnsamma intryck, man får af honom om bondens gästfrihet. Ty denna sed war så helig, att till och med om den, öfwer hwilken bondens blodshämnd ruswade, trädde öfwer hans tröffel och trött af en lång wandring, begärde herberge öfwer natten, war detta det enda fall, då blodshämnden icke fick utöwas. Och denna gästfrihet war så allmänt rådande, att det är just derigenom, som undantagen så hjert afstieka.

Huru de bortgångnes minne wärdades genom grafhögar, minneswärdar (hautastenar), genom skaldernas sånger, derom lemna de anförda sagorna rikliga underrättelser.

324. **Qwinnans ställning** war hos våra fäder fri och oberoende. Det är en allmän iakttagelse, att den ställning qwinnan intager hos ett folk, den behandling hon röner är en sann måttstock på graden af detta folks bildning och förädling. Våra fäder stå i detta afseende högt. Hos dem stod qwinnan i långt högre anseende än hos många andra folkslag, och sagorna wisa oss på många ställen, hwilken aktning wisades henne här i Norden. Den nordiska qwinnan wisste också att bibehålla sin frihet och sitt oberoende. Som ogift, gift och som familjemoder war hon alltid samma högfint, trofasta och sedliga wäsende, som i första hand wärdade

familjens framtid. Nordens blägda tärna älskade, lif som hela hennes folk, högst af allt den ära, som wunnis med swärdet i hand, och ofta föredrog hon framför ynglingen utan rykte den mer äldre mannen, hwars namn och bragder skalderna besjongo. Mön egde wisserligen en giftoman, som egde rätt att bortgifta henne, men oftast frågades hon sjelf till råds, innan friaren fick besked. Arfsrätt egde hon icke, men den hemgift, som medföljde henne i boet, äfwen som brudgummens "**fästningafä**"¹⁾ synas sedermera hafwa förblifwit hennes enskilda tillhörighet. Sedan möns och hennes giftomans samtycke wunnits, följde **bröllopet**. **Brudköp**, ett ord, som begagnades för att beteckna denna handling, får icke komma oss att tro på någon köpslagan om bruden mellan friaren och hennes giftoman. Så kallades nämligen den summa, som friaren gaf till sin bruds utstyrelse, och hwilken sedan medföljde henne i hennes hemgift, när hon lemnade fädrens gård. Bröllopet hölls hos giftomannen, och bruden wigdes med Thors hammare, som lades i hennes stöte. Argammal war också seden, att brud och brudgum wexlade ringar, äfwen som att bruden morgonen efter bröllopsdagen erhöill sin "**morgongäfwa**". Bröllopsgästbudet warade i flere dagar och firades med mycket pratt. När bruden kom till mannen hus, mottog hon "**nyttelknippan**" såsom ett tecken på sitt wälde öfwer husets inre bestyr. Hon war nu husmoder eller **husfreja** (af hwilket ord wi fått vårt husfru). Hennes anseende som sådan war stort, och wid alla viktigare husliga angelägenheter inhemtades och följdes hennes råd, och sönerna — till och med de wurna och de, som redan woro rika på bragder och ära — böjde sig ofta stillatigande för en tillrättawisning af husmodren.

¹⁾ Så kallas i en af landskapslagarne brudgummens stänker till bruden.

bordens insida passa upp på dem, bära in maten och fylla dryckeshornen och bägarne.

327. **Födoämne**na woro enkla och bestodo till en bärjan uteslutande af landets egna alster. Hästfött och fläsk woro nordbons skönaste spis, och mjöd eller öl hans bästa dryck.

328. **Flädebräkten** war ofta både smakfull och prätigt. Bell, ett slags damast, och fläde dels infördes utifrån och dels förarbetades här hemma. Ty konsten att väfwa synes hafwa varit högt uppdrifwen af nordens qwinnor, och i de tapeter, som pryddo de rikes salar, woro ofta inwäfda figurer och tilldragelser ur nordens gudalif.

329. **Sandeln**, hwarigenom så wäl de dyrbara kläderna af silke och purpurfärgade tyger, som andra dyrbarheter infördes i landet, drefs förnämligast på österjö- och nordsjöländerna. Den led mycket af wikingarnas röfwerier, men ofta, kanske just på grund häraf, war köpmannen äfwen wiking.

330. Men allt härunder saknade icke nordbon sinne för sådana öfningar, som tjenade att skärpa och utbilda tanken och förståndet. Bewisen så på det ena, som det andra, finna wi enklast och bäst framställda i en gammal sång, som tillskrifwes Odin och kallas **Sawamal**. Den sången är wäl wärd att kännas, och wi införa den derfor här.

1. Winklar alla
du wäl omstäda,
för'n fram du träder;
ty omiwt är,
hwar owän sitter
för dig inne.
2. Sell den, som gifwer! —
in kom en gäst, —
hwar skall han sita? —
Hog den får ills,
som wid andras dörrar
sitt wäl skall söka.

3. Eld den behöfwer,
som in är kommen,
om kwan frusen;
af mat och kläder
har han behof,
som öfwer sjellen farit.
4. Watten behöfwer
torlduk och gästfrihet
den till gästnings kommer.
wänligt sinne
låt honom röna,
tal och geshwar ega.
5. Förstånd behöfwer
den wida färdas;
allt sämer sig hemma;
till ögonspel warder
den intet förstår
och bland wise sitter.
6. På sitt förstånd
stödde sig mannen icke,
akte på lynnet;
den klot och ordfarg
kommer till gården,
skadar sig sällan;
ty bättre wän
får mannen albrig,
än manwett mycket.
7. En warsam gäst,
som kommer till herberge,
talar ej mycket.
Med bron han lyfnar,
med ögon han skadar;
så forsta de wise.
8. Säll är den,
som sig förwärswar
lof och bifall.
Wanfligt är allt dock,
som mannen eger
i annans bröst.
9. Säll är den,
som lof och klohet

sjelf eger i lifwet; ¹⁾
ty onda råd
man ofta tagit
ur annans bröst.

10. Sj bättre bärda
man bär på vägen,
än wishet mycken;
bättre hon är än guld
på ofärd ort;
hjelp hon är i nöden.

11. Sj sämre bärda
man bär på vägen,
än dryckenstap mycken.
Sj är så godt,
som mämnerna tala,
öl mennisko-barnom;
ty mindre,
allt mer han dricker,
wet mannen till sig.

12. Blömskans häger
öfwer ruset hwilar;
han bortstjäl männens sansning.
Af den fogelns fjädrar
war jag fjelträd
i Sunladas ²⁾ boning.

13. Ruslig blef jag,
blef öfwer ruslig
hos wise Sjalar; ³⁾
i thy är ruset bäst,
att hwar man derefter
sin sansning finner.

14. Ware tyst och hugfull
konungafonen
och bjers i striden.

¹⁾ D. ä. "lydlig är den, som wid människors lof eger sitt eget samvetes bifall."

²⁾ Sunlada eller Sunlöd, jätten Suttungs dotter, bewalade i ett berg det mjöd, som skänkte skaldefonst och wäktalighet.

³⁾ Sjalar war en af de dwergor, som ibjellslogo jätten Quaser, och af hans med honung blandade blod beredde det mjöd, som inspirerar skalden.

Gläd och gifmild
hwar man skall wara,
till sin dödsdag.

15. En owis tänker
sig ewigt så leswa,
om strid han undflyr;
men äldren gifwer
dock ingen fred,
fast honom spjuten gifwa.

16. Dären qapar,
då till besöd han kommer,
talar owist eller slumrar.
Allt är wäl,
när han får swälja;
då blottas mannens tanke.

17. Den allena,
som wida färdas
och widt fringsarit,
känner hwarle
men'skolome,
om han sjelf är wis.

18. Fatta hägar'n,
men drick till hos; ¹⁾
tala, hwad höfs, eller tig.
För ofed ingen
dig witer, om tidigt
du går att sofwa.

19. Frossande man,
om han ej sjelf sig känner,
äter sig lifwets sorg. ²⁾
Lustuaden ofta
gör dären löjlig,
då han bland kloka kommer.

20. Hjorbarne weta,
när hem de skola,
och gånga då från betet.
Men en owis
känner icke
mål för sin mage.

¹⁾ Med måtta.

²⁾ Sjukdom.

21. En usel man
och ett argt sinne
le åt allt.
Han wet icke det,
han weta worde,
att han ej sjelf är jelsfri.
22. En owis man
om natten wakar
och grnkblar på mycket;
då är han trött,
när morgon kommer:
men qwar är gamla sorgen.
23. En oflof man
tror alla vara wänner,
som mot honom le;
ej annat han finner,
fast honom de gäcka,
när han bland floka fitter.
24. En oflof man
tror alla vara wänner,
som honom ej motsäga;
men så han finner,
som främja hans sak,
när till tings han kommer.
25. En oflof man
tror sig allt weta,
den stund han ej är nödsfält.
Men ej han wet,
hwad han skall swara,
då män honom pröfwa.
26. Oflof man,
när i sällskap han kommer,
bäst är, han tiger.
Ingen det märker,
hur litet han wet,
tills mycket han talar.
27. Wis tror sig den,
som fråga kan
och swar gifwa.
Alltid öfwerstyle
andras brister
men'sko-söner.

28. För mycket talar
den, aldrig tigger,
tomma ord.
Bladdrande tunga
utan tygel
föder sällan godt.
29. Till ögonspel
du ingen hafwe,
fast främmande han kommer.
Mången, sen han sunnit
ro och torra kläder,
skall du wis sinna.
30. Wis tyckes den,
i tal besegrar
gäckade gästen.
Stortalig man
wid bordet ej känner,
om han wid owän talar.
31. Många genomhuldt
älska hwarandra,
men rätas å hafwet;
städse skall uppslå
strid, om gäst
ofredar en annan.
32. Tidig måltid
du tage, om icke
du går till gästnings;
annars förflöd
du fitter och snålas,
spörjande intet.
33. Stor omwäg är det
till swelkfull wän,
fast han i wägen bor;
men genwägar ligga
till trofast wän,
fast han bor fjerran.
34. Ej ofta må du
å samma gård
till gästning komma.
Huf blifwer led,
som länge fitter
på annans bänkar.

35. Ett bo är godt,
fast det är litet;
hwar man är herre hemma.
Fast twenne getter endast,
och halmtäckt taf man eger,
bättre är det, än tiga.
36. Ett bo är godt,
fast det är litet;
hwar man är herre hemma.
Hans hjerta blöder,
som tugga skall
sin spis hwar måltid.
37. Från wapen sina
ej gånge mannen
ett hjät på fältet;
ty owisft är
på vägar ute,
när spjut behöfwes.
38. Ej fann jag så gismild
och frifstig man,
som ej en gäfwa mottog
eller om godset
så litet fiket,
att led han blef åt lönen.
39. Den, som rifedom
hafwer fångit,
skall brist ej tåla:
ofta sparas åt led,
hwad som war ännadt åt ljuf;
mycket går emot förmodan.
40. Med wapen och kläder,
som bäst dig synas,
skall du wänner glädja!
med gäfwor och gengäfwor
warar wänfkap längst,
om annars intet står emot.
41. War en wän
för din wän,
gälda hans gäfwa med gäfwa.
Dot den leende
wänner war glad,
förstält mot en swefvfull.

42. War en wän
för din wän,
honom och hans wän;
men med owäns wän
skall ingen man
wän wara.
43. Om wän du eger,
den du wäl tror;
och will du godt af honom njuta,
sinne skall du med honom blanda
och gäfwor skifta,
och ofta gå, att honom finna.
44. Har du en annan,
som du tror illa,
och doel will godt af honom njuta;
fagert skall du tala
och flugt tänka
och med list förställning gälta.
45. Äu eit ord
om den, du misstror,
och på den du ej kan lita;
blidt skall du tala,
mer än du menar,
lita med lita gälta.
46. Ung war jag fordom,
då for jag ensam,
kom å willo-wägar:
rik jag mig tyckte,
då jag annan fann;
en man är mans fågnad.
47. De ädle, milde
fällast lefwa,
och nära sällan sorgen;
men säwisft man
är twehufsen,
och en sniken förjer gäfwan.
48. Kläder mina
gaf jag på wallen
twenne trädmän;
hjettar de tyktes,
när stygde de hade:
förfagd är nakot man.

49. Det träd förtorkas,
som står wid vägen
utan flygd af bark och blad.
Så är en man
förutan vännen;
hwi skall han länge lefwa!
50. Som eld brinner
de ondes fred
i fem dagar;
men på den sjette
slöcknar den ut;
då sämre blir all vänskap.
51. Ej mycket
skall man gifwa,
ofta vinnns pris för litet.
Med halft bröd
och kärlet på håll
wann jag en fulltrogen vän.
52. Små äro sandkorn,
små äro wattendroppar,
små men'skornas tankar.
Icke wordo
jennwise alla;
hwart sekel blott bär en man.
53. Godt förstånd
hwar man bör ega,
ej för mycken wisshet.
Honom bland men'skor
är sagraft lifwet,
som rätt wet, hwad han wet.
54. Godt förstånd
hwar man bör ega,
ej för mycken wisshet.
Ty den wises hjerta
fällan af glädje rörs,
om det en allwis eger.
55. Godt förstånd
hwar man bör ega,
ej för mycken wisshet.
Ingen förut
forste sitt öde; —
honom är sorglösast anden.

56. Brand wid brand brinner,
till des förbränd han är;
en man af män,
af talet blir känd;
dären af sitt högmöd.
57. Tidigt skall uppstå
den, lif och gods
mycket will winna.
Liggande ulf
får sällan ett ben,
ej flumvande mannen seger.
58. Tidigt skall uppstå
och gå sitt werk att se
den så arbetare eger;
mycket försunnar den,
om morgonen sofwer.
På husbonds tillsyn halft godset beror.
61. Spörje och tale
den, kunnig är
och så will nämnas.
Att en dig förtro,
ej åt den andra;
werlden wet, hwad trenne weta.
62. Undrande stirrar
örnen på wilda hafwet,
då till strand han kommer;
så är den man,
bland många kommer,
der vänter så han eger.
63. Sin magt hwar wis
och rådig man
med hof skall bruka.
I de tappres samling
wål han finner, att ingen
ensam är den tappreste man.
64. Skol och försigtig
ware hwar man,
i förtroendet warfom;
ofta de ord,
åt andra förtros,
man dyrt får gånka.

65. Mycket för tidigt
kom jag på många ställen,
kom för sent till andra;
än war drycken slut,
än otillsredd;
alltid i otid kom okär gäst.
67. Eld är bäst
bland menniskobarn
och solljuset,
om sin helia
menniskan njuter
och utan last får lefwa.
68. Fullt olycklig är ingen,
om od han ej är friff;
en är säll af sina söner,
en af sina fränder,
af gods nog en,
af goda werk en annan.
71. En son är bättre,
fast sent bureu
ester mannens lortgång.
Sällan kankastenar
stånda wid wägen nära,
reste dem icke son åt fader.
74. Titet nog wet den,
som intet wet;
mängen apar andra ester.
En man är rik,
fattig en annan,
det wisar ej, hwem wiset egde.
75. Bort dör din hjord,
bort dö dina fränder
och sjelf dör du äfwen;
men ryftet aldrig
skall dö för den,
som sig ett godt förwärfwat.
76. Bort dör din hjord,
bort dö dina fränder
och sjelf dör du äfwen;
men ett wet jag,
som aldrig dör,
domeu öfwer den döde.

77. Fylba lador såg jag
för rikdomens barn, —
nu håra de heppets staf¹⁾;
— så rikdom är,
som ögats blind;
den är en flyktig wän.
78. Dwis man,
om gods han winner
eller qwinnoynnest,
honom ökas modet,
men förståndet aldrig;
fram går han i högmod.
79. Det rēnes, då
du spør om runor,
de werldskända,
som helige gudar gjorde
och stora skilder ristade;
då är honom läst, han tiger.
80. Wid qwällen skall dagen rosas,
hustrun, då hon är jordad,
swärdet, då det är präfwadt,
mö, då hon är gift,
is, då den är öfwer,
öl, då det är drucket.
83. Möars ord
skall ingen tro
och ej, hwad qwinner tala;
ty på rullande hjul
wardt qwinnohertat skapadt
och swel i bröstet lagdt.
88. Tidigt sådd åter
skall ingen tro,
och ej för tidigt sin son;
wärdet råder för återn,
wettet för sonen,
owisja äro båda.
91. Så är frid med qwinnoer,
som flygtigt tänka,
som fart på hal is
med obroddad häst,
två winttrar gammal
och illa lämb;

¹⁾ Liggas stafwen

eller i wilda stormen
trykning med redlöst stepp,
eller hallt att fånga
venen å löende snösjell.

92. En annans kärlet
ingen man
någon sin table;
det stöna fånglar
ofta den wise,
men icke dären.
93. För detta sel,
som sägs om mången,
skall ingen honom tadla;
från wise till dårar
gör menniskors söner
den mäktiga kärleken.
94. Blott tanken wet,
hwad hjertat bör nära,
han ensam känner sinnet.
Ingen sot är värre
för den wise mannen,
än misnöjd vara.
105. Hemma glad
och gäst mild ware
den wise mannen,
minnesgod och språksam,
will han mångwis vara;
och råde alltid, hwad rätt är.

Samhällsförfattningen.

331. Folkklasserna.

Man skulle egentligen kunna säga, att under dessa vårt samhälles första tider, under dess förstautwedlingsperiod icke fanns mer än en enda folkklass, nämligen odalböndernas klass. Ty lagen, som kallades böndernas lag, var ej skrifwen för någon annan än dem, och erkände icke något samhällsstånd högre, än den frie, jordegande bondens.

Likwißt fanns det, om också ej af lagen uttaladt, en wiß skilnad i samhällsställningen hos Sveriges inwånare, hwilken skilnad stälde så wäl ofwanom, som nedanom bonden andra samhällsklasser. Ofwanom honom, mellan honom och konungen, stodo Tignarmännen; nedanom honom stodo Allmänningssbönder och Landtbönder samt slutligen Trälarna. Wi gå wid skildringen af dessa klasser nedifrån och uppåt, och börja derför med

332. **Trälarna.** Det rådde en skarp skilnad mellan den frie och den ofrie eller trälen. Trälen stod hwarken under lag eller landsrätt, han betraktades som sin husbondes egendom, så att han kunde säljas och bortbytast och war öfwer huswid helt och hållet beroende af sin egares godtycke. På tinget war han icke vittnesgill, och husbonden war ansvarig för honom, ty sjelf kunde han ej swara för sina handlingar inför lag.

Trälen war dessa tiders tjenstehjon och arbetsfolk. Den frie mannen tog fällan tjenst, drog hellre i härnad att förwärfwa gods och anseende.

Rigsmal eller "fången om Rig" är en gammal Edda-fång, hwars syfte går ut på att förklara de färskilda folkklassernas uppkomst från gudarne. Heimdal (28) wandrade en gång — säges det här — under det antagna namnet Rig fram wid en sjöstrand och kom till en by, der han fann ett hus, hwars dörr stod på gäfwel, och der twenne hjon, grånade af arbete, sutto wid elden å golfwet. Efter gudens besök födde qwinnan en son, som kallades Träl.

Han började wära
och wäl triswas,
wardt å hans händer
skrynkligt skinn;
krumpna knogar,
tjocka fingrar;
trumpen uppsyn,

lutad rygg
och långa hälar.

En gångarflicka kom sedan till gården med sårade fötter och armen solbränd, nedtryckt war näsan. Från henne och träl kommo trälarnes klaf. Om deras syflor säges:

de stengårdar lade,
gödde åkrar,
skötte swinen,
wallade getter
och grofwo torf.

Trälens behandling war dock wida bättre, än man skulle tro. Det öfwerensstämd icke med nordbons stolta och manliga sinne att plåga en warnlös eller den, som ej kunde förswara sig sjelf, och jagorna anföra många drag ur trälens lif, som bekräfta detta förhållande.

333. Trälldom uppkom dels derigenom, att **fångar**, som wikingarne på sina beständiga härnadståg hemförde, blefwo trälrar, dels genom **skuldjättning**, då den gäldenär, som ej kunde betala, blef sin borgenärs träl; dels genom wissa **förbrutelser**, hwilka bestrafades med trälldom (såsom tjufnad); dels genom fritt **öfwerlåtande**, då någon för fattigdom gaf sig till en annans träl; sådana kallades gästträlrar och woro de mest föraktade af alla; vidare egde en fader rätt att **sälja sina barn till trälrar**, och slutligen uppkom trälldom genom **födseln**, för så widt som både far och mor woro trälrar; war endera fri, blef barnet fritt. För öfrigt war det förnämligast genom denna ärfthighet, som trälarne bildade en egen folkklaf.

334. Likwißt fanns en öfwergång från trälldom till de frie männens klaf. Husbonde kunde nämligen **frigifwa** sin träl, och trälen kunde **köpas fri**, antingen genom sina egna sparpenningar eller, om han war en krigsfånge, af sina fränder. Det berättas om den mäktige Olof Tryggwassons swäger **Erling**

Stjalgsson, att han satte sina trälrar ett wißt arbete före, och när detta war gjordt, fingo de arbeta för sin egen räknung, tills de genom detta sitt arbete samlat en tillräcklig summa för sitt friföpande.

De sålunda frigifna trälarne skulle upptagas i någon ått, som ansvarade för dem, lifasom för sina öfriga medlemmar. Ty hela war äldsta försättning har wärt upp ur familjen, och ätten war ett samfund af ömsesidig ansvarighet. En träls frigifning war därför en offentlig handling, som skedde på tinget.

335. **Odalbönder** woro de frie männen, som med full egande rätt besutto sin jord, och för den endast betalade de skatter, som de sjelfwa på allmänt ting bestämde. Eganderätten till sin jord hade bonden fått, då han sjelf röjde hemmanet åt sig, och sedan gif den från far till son. De sammanträdde på landskapsting och allshärjarting till afgörande af allmänna angelägenheter och woro folkets kärna. På sin gård och grund war odalbonden konung och kallas husdrott till skilnad från landets drott eller konungen. Han hade, lifsom konungen, sitt följe, eller hird, som bestod af de så kallade **huskarlarne**, frie män, hwilka woro i hans tjenst och följde honom på hans härnadsfärder. Huskarlarnes antal war ofta ganska stort; wi påminna oss Håkan den gamle, huru han wågade möta helsningen från sin konung och det norska sändebudet.

336. **Allmänningsbönder** kallades de, hwilkas hemman blifwit upptagna på allmänningsarna, eller de stora obygder, som skilde hemman och byar, härad och landskap från hwarandra. Dessa allmänningsar anfågos för de fringliggande hemmanens eller häradens egendom, så att allmänningsbonden betalade en wiß afgift för sitt hemman till desse egare.

337. **Landtbönder** eller **landtboar** woro sådana, som brukade andras jord mot en wiß afrad, och äro

fälunda att betrakta som odalböndernas eller allmänningsböndernas förpaktare. Landtbönderna woro fria män, men synas ej hafwa egt rösträtt på allshärjartingen. De woro nämligen icke sjelfständiga och oberoende medborgare, men icke heller trälar, då de egde personlig frihet.

338. **Adeln** fans icke i den mening, wi nu hafwa en sådan, det will säga som ett stånd med särskilda i lag bestämda fri- och rättigheter. Ty lagen erkände ingen högre samhällsklass, än den fria mannens. Men wi finna dock redan i dessa tider bland folket några, som njöto ett högre anseende, grundadt på ärfda eller förwärfda företräden, och ganska naturligt hos ett folk, som wi hafwa sett skatta så högt fädernas minne.

Till dessa släkter med ett högre anseende hörde **konungasläkterna**, och sådana funnos många (125, 255); vidare de så kallade **storbönderna**, de ättstore, hwilkas högre anseende berodde på fortwaron och behållandet genom flere led af detta högre anseende, äfwen som på stor rikedom; slutligen woro äfwen **de, som stodo i konungens tjänst**, delaktiga af detta anseende. Dessa sistnämnda utgjorde en slags tjänst-adel, liksom de stora odalbonde- och konungasläkterna kunde anses wara en börds-adel.

Medlemmarne af dessa släkter kallades med ett gemensamt namn **tignarmän**, och ur denna rot uppstod sedermera vår adel, som wi framdeles få lära känna.

339. **Jarlen** (48, not 1) innehade ursprungligen en på hög börd grundad wärdighet, men sedermera, efter Erik Segerfälls tid, betecknade jarlsnamnet konungens närmaste man, den högste tjänstemannen. Dessa konungens tjänstemän utgjorde hans hird, men woro äfwen hans ombud i landskapen och utförde der hans bud. Wi böra emellertid noga märka, att detta högre anseende, som den njöt, hwilken tjente i

konungens gård, ingalunda gälde i lagen, och mången mäktig bonde fans, som med Thorgny lagman (278) höll det för mera hederligt att räknas bland bönderna och inför konungen fritt kunna säga sin mening ut, än wara konungens man och därför bunden af hans wilja.

340. Förbundsorfattningen.

Wi sågo, huru Sweawälde såg ut i Ynglingaättens sista tider (66). Samhället war jedan des mycket förändradt (120, 124). Låtom oss se, huru det såg ut wid hedna tidens slut. Det hade utwedlat ¹⁾ sig på det närmaste ur sjelfwa landets uppodlande och besittningstagande och wisar sig helt och hållet som en förbundsstat. Hwarje husfader hörde till en wis ätt, flere ätter bildade ett härad, flere härader ett landskap och samtliga landskapen riket.

341. De ätter, som bildade häradet, synas hafwa warit med hwarandra förbundna genom släktskap och kamratskap i frig. Dessa beslägtade ätter bosatte sig wid landtagandet tillsammans, och såsom de tillsammans utgjort en här i friget, bildade de nu i freden ett härad.

342. **Häradet**, som äfwen kallades **hundari**, emedan de ätter, som bildade en här, synas hafwa warit till antalet hundrade, war sålunda en förening till gemensamt skydd och försvar under freden. Det hade sina allmänna sammankomster, som kallades **häradssting**, och sin egen styresman, som hos Swearne kallades **domari**, hos Götarne **härads höfding**.

I ynglingaättens dagar stod häradskonungen eller fylkestkonungen i spetsen för häradet. Ingiald Illråda utrotade dessa. De funnos wäl qwar äfwen efter honom, så att Sverige först under Erik Wäderhatt anses hafwa närmare slutit sig tillsammans till ett helt

¹⁾ Jemför, hwad om landets bebyggande blifwit nämnt 66.

(181); men grunden till det förändrade samhällsffick, som genom småkonungarnes försvinnande blef en följd, lades dock af Ingiald.

343. **Landskapet** wisar sig såsom ett för sig slutet helt, oberoende i allt, som rörde det ensamt, med sitt eget **landstapsting**, sin **lagman** och sin **lag**, och hvarje ledamot af ett annat landstap betraktades som utlänning.

Lagmannen stod i spetsen för landskapet, war folkets man gent emot konungen och förde landstapets talan på allshärjartingen. Derjemte war han den, som på landstapstinget skulle skilja lag, d. w. s. bestämma, hwad som i förevarande fall war lag. "Han war som en lefwande lagbok, då lagen ej ännu war skrifwen." Han skulle bewara lagens stadgar, sådana de kommit från fädren, och tolka dem. Men ny lag kunde endast den fria menigheten stifta. — Ifrån häradstinget wädjade man till lagmanstinget, och häradens domare kunde sjelfwa begära lagmannens upplysning.

344. **Riket** war nu ett förbund mellan de sårffilda landstapen. Konungen stod i spetsen för riket, liksom lagmannen för landstapet, och det för riket gemensamma tinget war allshärjartinget.

345. **Konungen.**

Konungens magt grundade sig hufwudsakligen på religionen. Han war offrens och templets högste wårdare, men äfwen folkets **domare** och des **anförare i frig**. Han waldes, men alltid inom den gamla från gudarne nedstammande konungaätten, och derfor kunde riket på afstånd synas wara ett arsrife.

Men icke blott konungens magt, utan hela förbundsförfattningen, hwilade på religionen. När derföre christendomen började intränga i landet och Odinslärans anseende blekna, skilde sig stammarne åt och de häftigaste strider begyuna mellan swenska folkets

båda hufwudstammar, Swear och Götar, enär de förre höllo fast wid hedendomen, medan de senare redan under denna period temligen allmänt hade antagit christendomen.

När Upsala-konungen, och det war Olof Skötkonung, antog christendomen och lät döpa sig, hwilket skeddde år 1000, kunde han ej längre förestå de hedniska offren i Upsala, men i och med detsamma förlorade också konungamagten sin religiösa betydelse. Efter denna konung Olofs och hans söners död wafnade hos den götiska stammen afundsjukan öfwer Appfwearnes urgamla rättighet att tillsätta konung för hela riket, och denna omständighet, äfwen som olikheten i religion, alstrade mellan de båda stammarne dessa strider, hwilka fylla den historiska tafeln ända till Folkungaättens uppstigande på tronen och begynnelsen af Sveriges medeltid.

